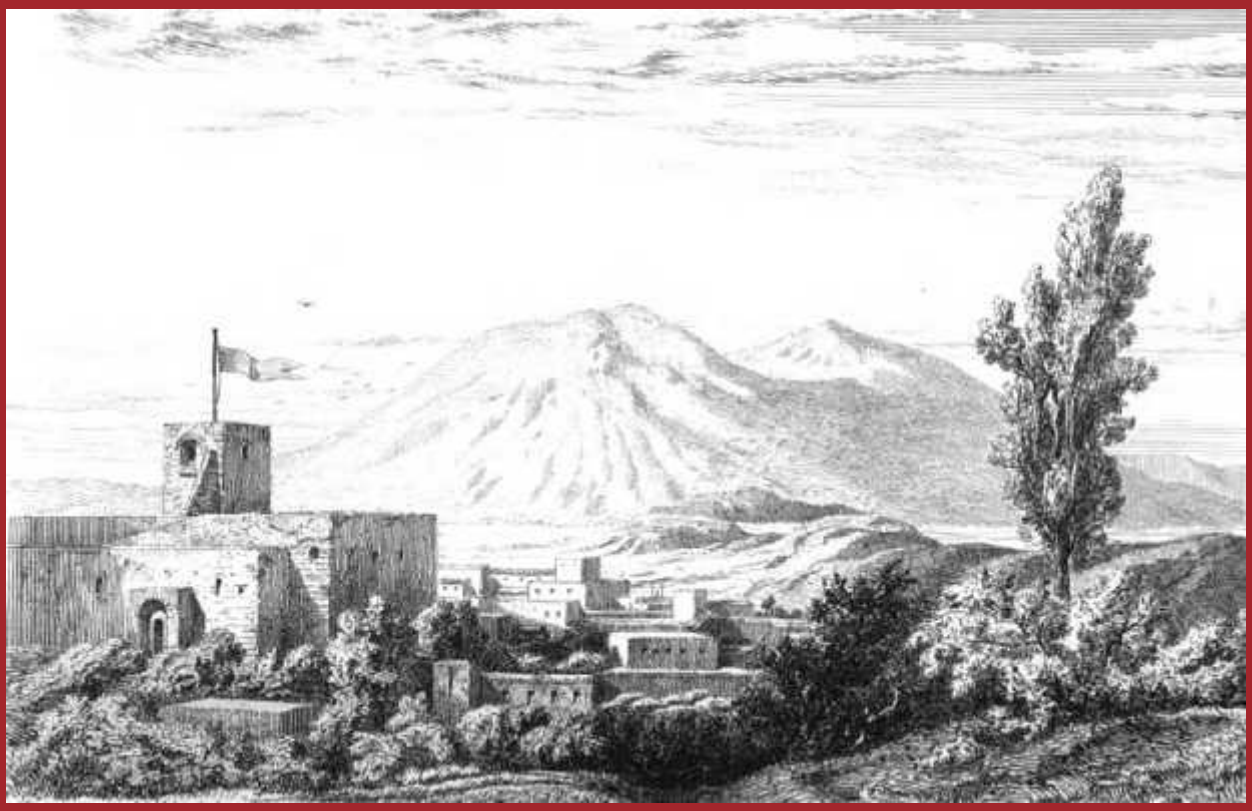
KAYSERI
YERALTI YAPILARI ENVANTERI
DÖRDÜNCÜ ARA RAPOR

OBRUK MAGARA ARASTIRMA GRUBU

KAYSERI
YERALTI YAPILARI ENVANTERI
DÖRDÜNCÜ ARA RAPOR

ÇEKÜL ÇEVRE VE KÜLTÜR DEĞERLERİNİ KORUMA VE TANITMA VAKFI

omag | OBRUK MAĞARA ARAŞTIRMA GRUBU

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ 1869

Kapak Resimleri: Kayseri, Tchihatchef, Asie Mineure, 1856
Şahmelik Vadisi Kaya Yerleşimleri, Bahadır Toker

İÇİNDEKİLER

Giriş
Kayseri Yeraltı Yapıları Projesi
Dördüncü Ara Rapor Çalışmaları:

* Güney Mahallesi Kaya Kilisesi
* Subaşı Kaya Kilisesi ve yapıları
* Gazi Mahallesi sarnıç
* Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 1
* Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 2
* Şahmelik Vadisi doğu kaya yerleşimleri
* Tombak Tepe kaya yerleşimleri
* Ayşepınar Köyü Roma kaya mezarları
* Öksenek Kaya Kilisesi
* Mahmutçuk Yeraltı Şehri
* Yeniköy Roma kaya mezarları
* Ispıdın Kaya Kilisesi
* Vekse Kaya Kilisesi No 1
* Vekse Kaya Kilisesi No 2
* Vekse Kaya Kilisesi No 3
* Vekse Kaya Yerleşimi
* Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 1
* Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 2

Teşekkür

Ek 1: Sözlük
Ek 2: Protokol
Ek 3: "Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Projesi"nde araştırılan tüm yeraltı yapıları ve yeraltı şehirleri
Ek 4: OBRUK Mağara Araştırma Grubu Kayseri Çalışmaları
Ek 5: ATLAS Dergisi'nin Şubat 2018 sayısında yayımlanan makalemiz
Ek 6: Proje Kapsamında Çalışılması Planlanan Diğer Yapılar

GİRİŞ

"Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Projesi" 27 Aralık 2013 tarihinde başladığında biz dahil kimse bu denli büyük ve uzun soluklu bir projeye adım atıldığını düşünmüyordu desek herhalde abartmış olmayız. Her ne kadar; projeye başlamadan önce ve çalışmalarımız sırasında yaptığımız araştırmalar antik Kapadokya'nın başkenti olan Kayseri'nin, bugüne dek araştırılmamış sayısız kaya yerleşimini ve yeraltı şehrini barındırma olasılığını ortaya çıkartmıştıysa da, geçen dört yıl boyunca yaptığımız çalışmalar sırasında ölçüp haritaladığımız, fotoğraflayıp belgelediğimiz her bir yeraltı yapısına karşılık, daha önce bilinmeyen birçok yeni yapının varlığını öğrenmenin şaşkınlığını sürekli yaşamaktayız.

Dördüncü yılını tamamlamış olan "Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Projesi" bugün geldiği noktada; ilk defa tarafımızdan araştırılıp ölçülen ve haritalanıp raporlanan 33 yeraltı şehri, altı kaya yerleşimi, yedi kaya kilisesi, iki su yapısı ve 10 maden ocağı ile, değil Türkiye'nin, dünyanın en büyük yeraltı yapıları araştırma projelerinden birisi olarak saygın bir yere sahiptir. Bahsi geçen kaya yerleşimlerinden sadece birinin 154 farklı yapı içerdiği göz önüne alınırsa bu çalışmanın büyüklüğü daha da iyi anlaşılacaktır.

Yıllar önce oldukça basit bir proje olarak başlayan ve bugün sayısız yeraltı şehrinin ve kaya yerleşiminin keşfi ile devam eden dünya çapındaki bu çalışmanın onuru, hiç kuşkusuz, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Yıllar boyu bizlere sağladıkları destek, yüzölçümü bazı ülkelerden bile daha büyük olan bu ilin her köşesini araştırmamıza imkan sağlamaya devam ediyor.

26 Ekim 2014, 3 Ekim 2015 ve 16 Temmuz 2017 tarihlerinde yayımlanan ilk üç ara raporda da belirttiğimiz gibi; bu projenin temel amacı, Kayseri ilinde bulunan ve bu bölgenin tarihsel geçmişi ve kültürü için son derece önemli olan, öte yandan, kaçak kazılarla veya artarak devam eden inşaatlarla hızla yok edilen antik kaya yerleşimlerinin ve yeraltı yapılarının daha fazla gecikmeden araştırılması, belgelenmesi, haritalanması ve kapsamlı bir envanterinin hazırlanmasıdır.

Her ne kadar günümüzde "Kapadokya" olarak bilinen bölge Ürgüp- Göreme civarı ise de, antik çağlarda Kapadokya'nın başkenti bugün Kayseri olarak bilinen antik Caeserae şehri idi. Bugünkü turistik Kapadokya'nın 70 km doğusunda bulunan Kayseri günümüzden 10 milyon yıl önce başlayan yoğun volkanik aktiviteden aynen komşusu gibi etkilenmişti. Bu volkanik faaliyet zaman zaman durmuş, ardından tekrar başlamış ve milyonlarca yıl devam etmişti. 2000 yıl öncesine dek süren bu püskürmeler sonucunda sadece Kayseri

civarında sayıları 70 civarında olan küçük – büyük birçok yanardağ, bölgeye kalınlığı yer yer 200 metre kalınlığa ulaşan tüf ve ignimbrit püskürtmüşlerdi.

Ürgüp ve Göreme'de olduğu gibi, antik Caeserae'da da bu yumuşak volkanik kayaçlar yörede yaşayan insanlar tarafından kazılmış, kayaların içine meskenler, kiliseler ve korunma amaçlı yeraltı şehirleri inşa edilmişti.

Öte yandan; Kapadokya'nın daha çok bilinen turistik yörelerinden farklı olarak, Kayseri'nin kaya yapıları ve yeraltı şehirleri daha önce araştırılmamıştır. Halbuki, bu bölgede bulunan yeraltı yerleşimlerinin büyük bir kısmı mimari açıdan Kapadokya'nın diğer kısımlarıyla rekabet edebilecek kalite ve güzelliktedir.

Kiliseleri hariç tutarsak, kayalara oyulmuş tüm bu yapıların tarihini tespit edebilmemiz mümkün değildir. Savunma yapılarının ve yeraltı şehirlerinin MS. 7 ila 11. yüzyıllar arasında kazıldığı düşünülmekte ise de, bu tarihler arkeolojik olarak henüz ispatlanmış değildir. Öte yandan; mesken, ahır, ağıl, depo gibi kaya oyma yapılar geçen yüzyıllar boyunca kesintisiz olarak kullanılmaları dolayısıyla hiçbir şekilde tarihlenememektedir.

Tarafımızdan yapılan çalışma; temel olarak, Kayseri ilinde bulunan, tarihsel ve arkeolojik öneme sahip tüm bu kaya ve yeraltı yapılarının tespit edilmesi, ölçülmesi, haritalanması ve yüzey haritası üzerine vektörel olarak işlenmesinin yanı sıra detaylı olarak tanımlanmasıdır.

Bu çalışmanın; raporlarımızda bahsi geçen tüm bu yapılar içinde henüz tescil edilmemişlerin de tescil edilerek daha kapsamlı bir şekilde korunması, önemli yapılara farklı kullanım amaçları sağlanarak değerlendirilmeleri ve bu şekilde gelecek kuşaklara kazandırılmaları için bir başlangıç olmasını diliyoruz.

KAYSERİ YERALTI YAPILARI PROJESİ

27-29 Aralık 2013 tarihinde Kayseri şehri ve civarında yapılan ön araştırmanın ardından, ÇEKÜL Vakfı Kayseri Koordinatörü Prof. Osman Özsoy ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi ile yapılan görüşmeler sonucunda bölgenin yeraltı yapılarının araştırılması, ölçülüp haritalanması ve envanterlenmesine yönelik ilk protokol Kayseri Büyükşehir Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı ve OBRUK Mağara Araştırma Grubu tarafından imzalandı.

İmzalanan bu protokolü takiben 25 Ocak 2014 tarihinde bölgede çalışmaya başlandı. Ön araştırmayı da dahil edersek, Haziran 2014 tarihine dek yapılan ilk altı araştırmanın sonuçları 26 Ekim 2014 tarihinde Kayseri'de yapılan "Tarihi Kentler Toplantısı"na katılan tüm belediyelere dağıtılan "Birinci Ara Rapor" ile duyuruldu.

Bu rapor, bu ilk altı çalışma sonucunda Kayseri'de bulunan, araştırılan ve haritalanan 14 farklı yeraltı yapısını ve kaya yerleşimini içeriyordu. Bu çalışmalar sırasında, daha önce hiçbir kaynakta bahsedilmeyen birçok yeni yeraltı şehri ve kaya yerleşimi keşfedilmiş, araştırılmış ve haritalanmıştı. Ayrıca, Kayseri civarındaki vadilerde bulunan, bir kısmı Kültür ve Turizm Bakanlığı koruma kurulları tarafından arkeolojik veya kültürel SİT olarak tescil edilmiş ama haritalanmamış ve incelenmemiş bazı eski kaya yerleşimleri de araştırılmış ve ölçülerek haritalanmıştı.

Haziran 2014 ten sonra gerçekleştirdiğimiz diğer dört çalışmamız ise temel olarak Ağırnas'da yoğunlaştı. Bu yerleşimin altı, kelimenin tam anlamıyla, bir yeraltı kompleksi idi. Ağırnas'ın altında ve civarında bulunan bu yeraltı yapılarına ek olarak bu yerleşimin 500 m güneybatısında, Turan Köyü'ne dek uzanan Akbin Vadisi'nin duvarları da kaya yerleşimleri ile dolu idi. Bu vadinin duvarlarında, aralarında mesken ve besi yerlerinin yanı sıra, kiliselerin ve savunma yapılarının da bulunduğu toplam 154 farklı kaya yerleşimi ölçüldü ve haritalandı. 3-6 Temmuz 2015 tarihleri arasında gerçekleştirdiğimiz 10. Çalışma ile Ağırnas ve civarında sürdürdüğümüz çalışmalar sonlandı. Bu ilçede tespit edilen kaya yerleşimlerini ve yeraltı şehirlerin tümünü içeren "İkinci Ara Rapor" 3 Ekim 2015 tarihinde basılarak, aynı tarihte Ağırnas'da düzenlenen "Kentin Ruhunda Mimar Sinan" etkinliğinde katılımcılara dağıtıldı.

Kayseri'de sürdürdüğümüz tüm bu çalışmalarımız, yurt içinde ve yurt dışında farklı dergilerde yayımlandığı gibi, Mart 2015 tarihinde Roma'da yapılan HYPOGEA 2015 Uluslararası Yeraltı Yapıları Kongresi'nde iki farklı tebliğ ile katılımcılara sunuldu. Tüm bu yayınlarımız "İkinci Ara Rapor" un ekinde mevcuttur.

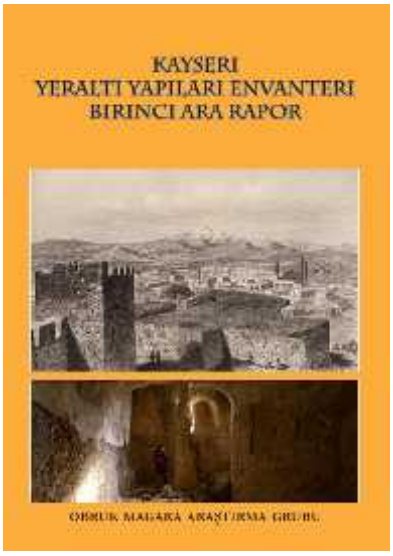
11. Çalışma ile birlikte hem Kayseri'nin güney ve doğusunda yer alan, araştırılmamış bölgeler incelendi hem de, ağırlıklı olarak Tomarza İlçesi çalışılmaya başlandı.

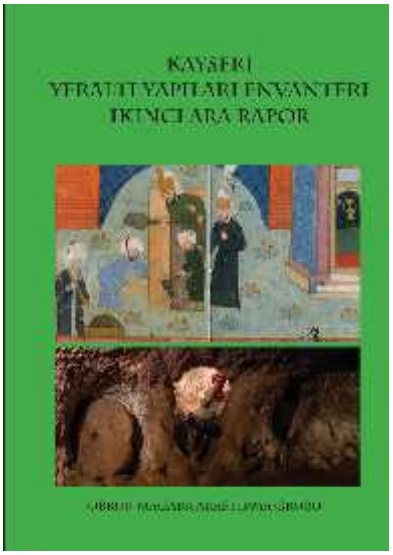
15 Şubat 2017 tarihinde Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Sn. Mustafa Çelik tarafından "Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Projesi" nin sunumuna davet edildik. Kalabalık bir dinleyici topluluğunun katıldığı bir saatlik bu sunum sırasında OBRUK Mağara Araştırma Grubu tarafından daha önce gerçekleştirilen yeraltı yapıları araştırmaları ve Kayseri'de üç yıldan uzun bir zamandır sürdürmekte olduğumuz çalışmalar anlatıldı ve bu tür yeraltı yapılarının yurtdışındaki turistik kullanımlarına ait örnekler sunuldu.

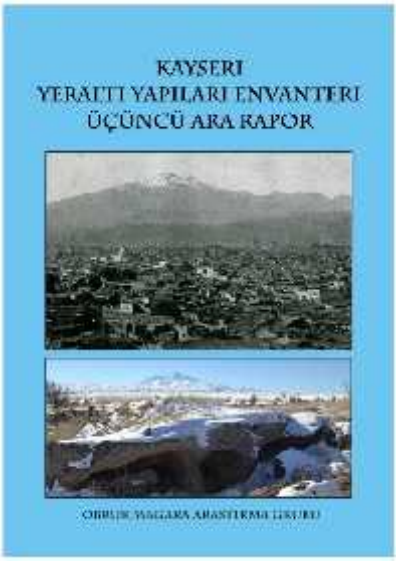
6-10 Mart 2017 tarihlerinde gerçekleşen HYPOGEA 2017 Uluslararası Yeraltı Yapıları Kongresi'nde Kayseri çalışmalarımızla ilgili üç farklı sunumumuz vardı. Öte yandan; geçen bu süre içinde Belağası / Ötedere Vadisi Yeraltı Yapıları ve Doğanlı Yeraltı Şehri ile ilgili iki farklı makalemiz daha, yeraltı yapıları konusunda dünyanın en önemli yayını olan Opera Ipogea dergisinde yayımlandı.

Bu, diğer yayınlarımız ise 16 Temmuz 2017 tarihinde yayımlanan "Üçüncü Ara Rapor" un ekinde mevcuttu. Bu rapor, 11. den 17. ye kadar olan yedi çalışmamızın sonuçlarını içeriyordu ve ağırlıklı olarak Tomarza İlçesi'nde bulunan yeraltı yapıları üzerine yoğunlaşmıştı. Bahsi geçen raporda, bu bölgede ve civarında keşfedilen 13 yeraltı şehri ve bir kaya yerleşimi anlatılmaktaydı.

Bu projenin başladığı günden bu yana Kayseri ve civarında sürdürülen çalışmalarımız yabancı hakemli dergilerde üç farklı makale ile duyurulmuş, üç farklı yabancı kongrede toplam beş sunum yapılmış ve Türkçe dergilerde üç yazımız yayımlanmıştır. Bu satırların yazıldığı sırada dört uluslararası makalemiz daha yayına hazırlanmaktadır. Bahsi geçen tüm bu makale, sunum ve yazılarımız web sayfamız www.obruk.org da mevcuttur.

DÖRDÜNCÜ ARA RAPOR ÇALIŞMALARI

Bu, "Dördüncü Ara Rapor" da, 17. Çalışma'dan sonra Kayseri civarında gerçekleştirdiğimiz dört farklı çalışmada araştırılan ve ölçülüp haritalanarak envanterlenen üç yeraltı şehri, yedi kaya kilisesi, iki kaya mezar grubu, beş farklı kaya yerleşimi ve bir sarnıç mevcuttur.

Hisarcık / Kıranardı Mevkii'nde bulunan ve daha önce Kültepe kazı ekibi tarafından tespit edilen 10 farklı kalay madeni, bu çalışmalarımız sırasında tarafımızdan ölçülüp haritalanmış olmasına karşın, çizimlerin tüm yayın hakları kazı başkanı Prof. Fikri Kulakoğlu'na devredildiği için bu rapora dahil edilmemiştir.

Çalışma tarihlerine göre kronolojik bir sırayla giden bu raporun ilk kısmında yer alan iki kaya kilisesi Gesi'de, ardından gelen sekiz kaya yapısı ise Develi ilçesindedir. Develi'deki çalışmamız sırasında Gesi civarından gelen yeni ihbarlar bizi tekrar bu ilçeye yönlendirdi.

Bu raporda, aşağıda listesi mevcut bu 18 yeraltı yapısı anlatılmaktadır:

Gesi, Güney Mahallesi Kaya Kilisesi
Gesi, Subaşı Kaya Kilisesi ve yapıları
Develi, Gazi Mahallesi sarnıç
Develi, Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 1
Develi, Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 2
Develi, Şahmelik Vadisi doğu kaya yerleşimleri
Develi, Tombak Tepe kaya yerleşimleri
Develi, Ayşepınar Köyü Roma kaya mezarları
Develi, Öksenek Kaya Kilisesi
Develi, Yenice Mahmutçuk Yeraltı Şehri
Develi, Yeniköy Roma kaya mezarları
Gesi, Ispıdın Kaya Kilisesi
Gesi, Vekse Kaya Kilisesi No 1
Gesi, Vekse Kaya Kilisesi No 2
Gesi, Vekse Kaya Kilisesi No 3
Gesi, Vekse Kaya Yerleşimi
Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 1
Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 2

Aslında; Ağırnas'tan başlayıp Turan (Dimitre), Vekse ve Bağpınar'ı (Ispıdın) kat ederek doğudan batıya hemen hemen 16 km devam eden Koramaz Vadisi'nin bu projenin hem mihenk taşı, hem de üstesinden gelinmesi en zor parçası ol-

duğunun ilk günden beri farkındaydık. Bu vadi; bir çoğunun tarihi bin yıllarla ölçülen sayısız kaya yerleşimini, kiliseyi ve yeraltı şehrini barındırıyordu. Ağırnas çalışması sırasında, vadinin başlangıcında bulunan ilk kaya yerleşimlerini ölçüp, haritalayıp yayımladıktan sonra (bkz. "İkinci Ara Rapor") vadinin devamında, Turan, Vekse ve Bağpınar civarındaki kaya yapılarının yoğunluğunu fark edip bunların araştırılmasını ileri bir tarihe bırakmıştık.

Ama; hem Develi'deki yeraltı yapılarının Tomarza kadar verimli olmaması, hem de Yeşilhisar civarındaki çalışmalarımızı 2018 yaz aylarına programlamamız, bizleri Kayseri şehrine çok yakın ve tarihsel açıdan çok değerli olan Koramaz Vadisi'ne yönlendirdi.

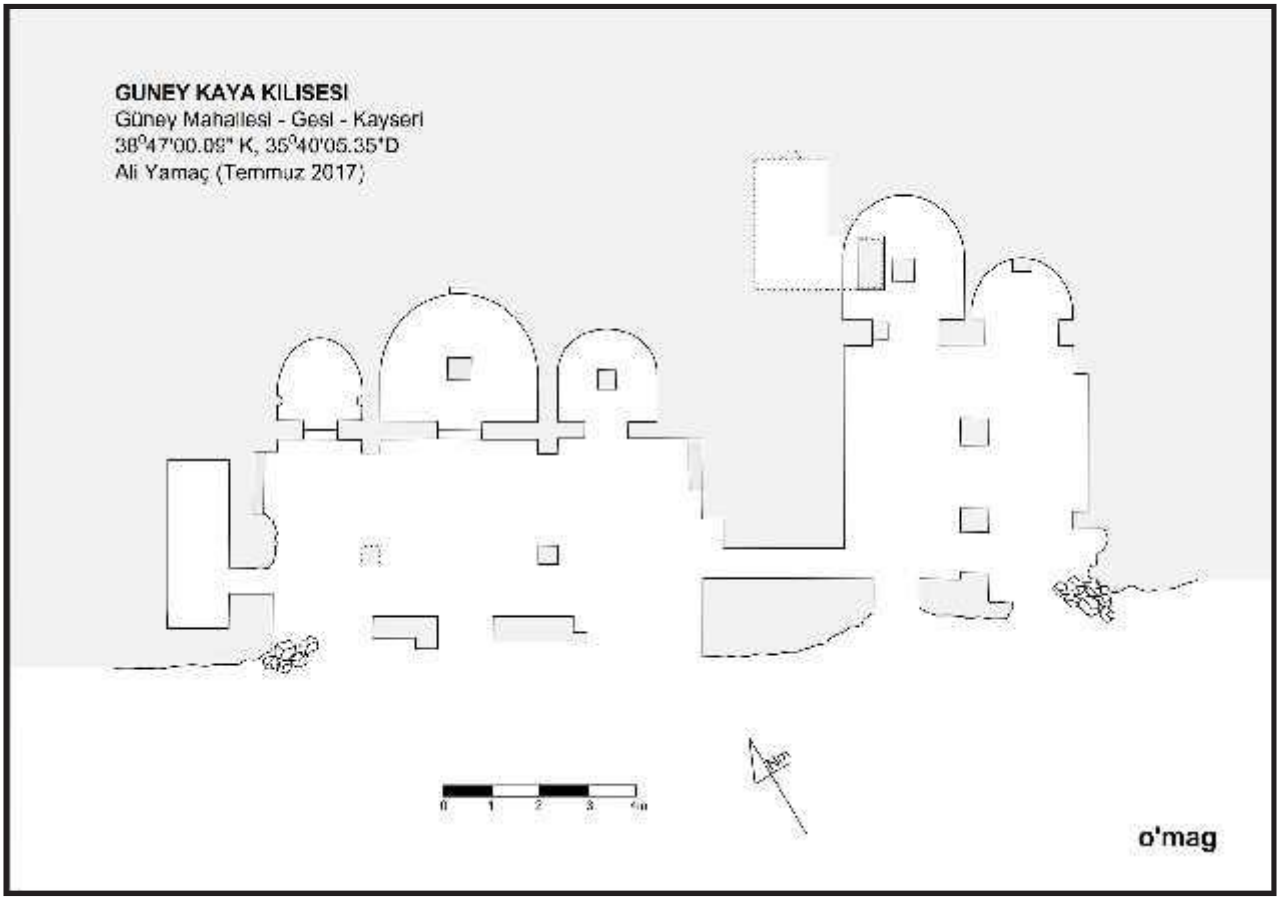

Gesi Güney
Güney Kilisesi
N

GUNEY KAYA KILISESI
Güney Mahallesi - Gesi - Kayseri
38°47'00.09" K, 35°40'05.35"D
Ali Yamaç (Temmuz 2017)
0 1 2 3 4m
o'mag

GÜNEY KAYA KİLİSESİ

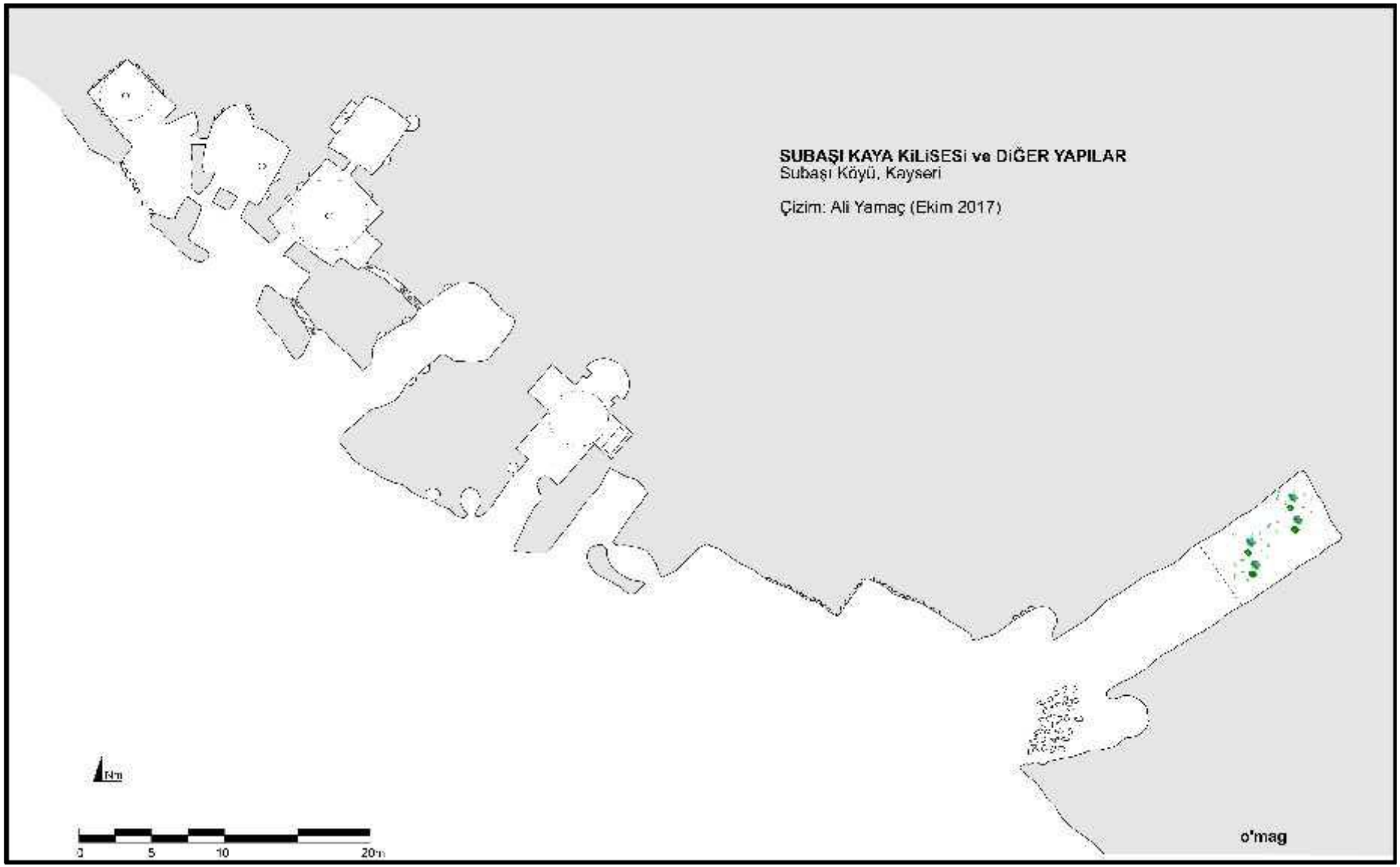
Gesi'ye bağlı Güney Mahallesi'nin güneyindeki vadide, kayalık bir yamaçta toplam 14 kaya yerleşimi mevcuttur. Bölgedeki diğer vadilerle karşılaştırıldığında Güney'de bulunan bu kaya yerleşimleri daha az sayıda ve daha basit olmasına karşın, burada bulunan ve ismi bilinmediği için tarafımızdan 'Güney Kaya Kilisesi' olarak isimlendirilen bu yapı Kayseri'nin yakın civarındaki en büyük kaya kiliselerinden birisidir. Yoldan 20 m kadar yukarıda, kayalık bir yamaca kazılmış bu yapının kuzey yönündeki ana yapısı üç apsisli, klasik planlı bir Bizans kilisesidir. Nefin tavanını taşıyan kaya oyma iki sütundan birisi tümüyle tahrip olmuş durumdadır. Nefin batı duvarında 3,5x1,5 m ölçülerinde kazılmış bir oda mevcuttur. Kilise, yoğun defineci faaliyeti dolayısıyla hemen hemen tamamen tahrip olmuş durumdadır ve orijinal fresklerden ancak ufak parçalar halinde izler kalmıştır. Bu ana yapının doğusunda, kayaya oyularak açılmış 3 m'lik bir tünelle ulaşılan bir şapel mevcuttur. Sütunları doğu – batı yönünde olan ilk yapıdan farklı olarak, bu yapıda nefin tavanı kuzey - güney yönünde, ana kayaya kazılmış çift sütunla desteklenmiştir. Bu ikinci yapının apsisinin altında ve altarın batısında özenle kazılmış bir yeraltı odası bulunmaktadır. Kapadokya'da sıkça rastlanan bu tip, kilise içi yeraltı odalarının önemli dini görevlilerin mezarları olduğu bilinmektedir.

SUBAŞI KAYA KiLiSESi ve DiĞER YAPILAR
Subaşı Köyü, Kayseri
Çizim: Ali Yamaç (Ekim 2017)
N
0
5
10
20m
o'mag

SUBAŞI KAYA KİLİSESİ VE CİVAR YAPILAR

Gesi'ye bağlı Subaşı Köyü'nün 100 m batısında, kayalık bir sırtta yer alan ve aralarında kaya oyma bir kilise de bulunan bu yapılar kompleksi tarafımızdan Ekim ve Aralık 2017 tarihlerinde ölçülüp haritalanmıştır. Aynı bölge ile ilgili 2014 tarihli makalesinden bu çalışmamızın ardından haberdar olduğumuz Prof. Dr. Nilay Çorağan Karakaya, makalesinde bu yapılar hakkında şunları yazmıştır:

"Yapı kompleksinin merkezi bölümünde "Tören Salonu" ya da "Salon" olarak değerlendirilen birim ile kuzeyde kilise vardır (Çizim 2). 20 X 5 m. boyutlarında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, düz tavanlı salonun batı cephesi tümüyle açıktır. Yapının tümüyle yıkılmış giriş bölümünün doğu duvarında, yaklaşık yarım yuvarlak büyük ve derin nişler mevcuttur. Yapının kuzeyindeki kayalık cephe, güvercin tünek yuvaları ile hareketlendirilmiştir.

Yapı kompleksine ait kilise, serbest haç planlıdır. Kilisenin batısında yaklaşık dikdörtgen planlı bir narteks vardır. Beşik tonoz örtülü narteksin kısmen tahrip olmuş güney duvarında bir mezar nişi bulunur. Yapının batı haç kolu, kuzey, güney haç kollarına oranla daha uzun ve geniştir. Haç kollarının birleştiği kare biçimindeki merkezi bölüm, pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Kilisenin doğusunda, merkezi içerde, at nalı biçimindeki apsisi örten yarım yuvarlak kubbenin başlangıcı hizasında kazıma tekniğinde şeritler dikkati çeker. Yapı kompleksine ait gömü şapeli olarak inşa edilen yapının zemininde, bema dâhil, kuzey ve güney haç kollarının duvarları boyunca bir seki dikkati çeker. Yapının özellikle örtü sistemi dâhil, duvarlarının üst bölümlerindeki sıva izleri yapının orijinalde duvar resimleri ile bezeli olduğunu gösterir. Plan ve mimari özellikleri açısından yakın benzerlerini Göreme'deki (12, 21, 21b, 27) kiliselerde gördüğümüz yapıyı, 10-11. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.

Yapı kompleksi kuzeyde ahır, mutfak, kiler, yaşam birimleri ve güvercinlik ile sonlanır. Mutfak ve yaşam birimleri, batıda kuzey-güney doğrultusunda giriş mekânına açılmaktadır. Beşik tonozla örtülü mekânın cepheleri özenli bır işçilik göstermektedir. Güneyde yer alan mutfak kare planlı olup, merkezde bacası olan büyük bir kubbe ile örtülüdür. Duvarlarında nişler yer alan yapı, doğusunda kiler, güneyinde ise ahır ile bağlantılıdır. Uzun ince bir koridorla mutfağa açılan ahır, düzensiz planlı olup uzun kenarlarında yemliklere sahiptir. Mutfak ile güvercinlik arasında kalan yaklaşık kare planlı bağımsız mekân ise yaşam birimi olmalıdır. Kuzeydeki kare planlı, konik çatı ile örtülü Güvercinlik ise bu yapılardan soyutlanmış olup, güneyinde gübrenın toplandığı mekânı içerir. Subaşı köyündeki bu yapı kompleksi, küçük bır topluluğa ait mesken olmalıdır. Kompleksin içerdiği mekanlar genelde manastırlarda görülen düzenlemeye sahip olmayıp gereken bazı bölümleri (avlu, yemekhane?) kapsamamaktadır. Dolayısıyla bu yapı topluluğunu mesken olarak değerlendirmek mümkündür. Kilise, tören salonu, ahır, güvercinlik, mutfak ve

Subaşı Kaya Kilisesi
Subaşı
N

*yaşam birimleri ile bir bütünlük gösteren bu kompleksi genelde 10-11. yüzyıla tarihlemek mümkündür" **

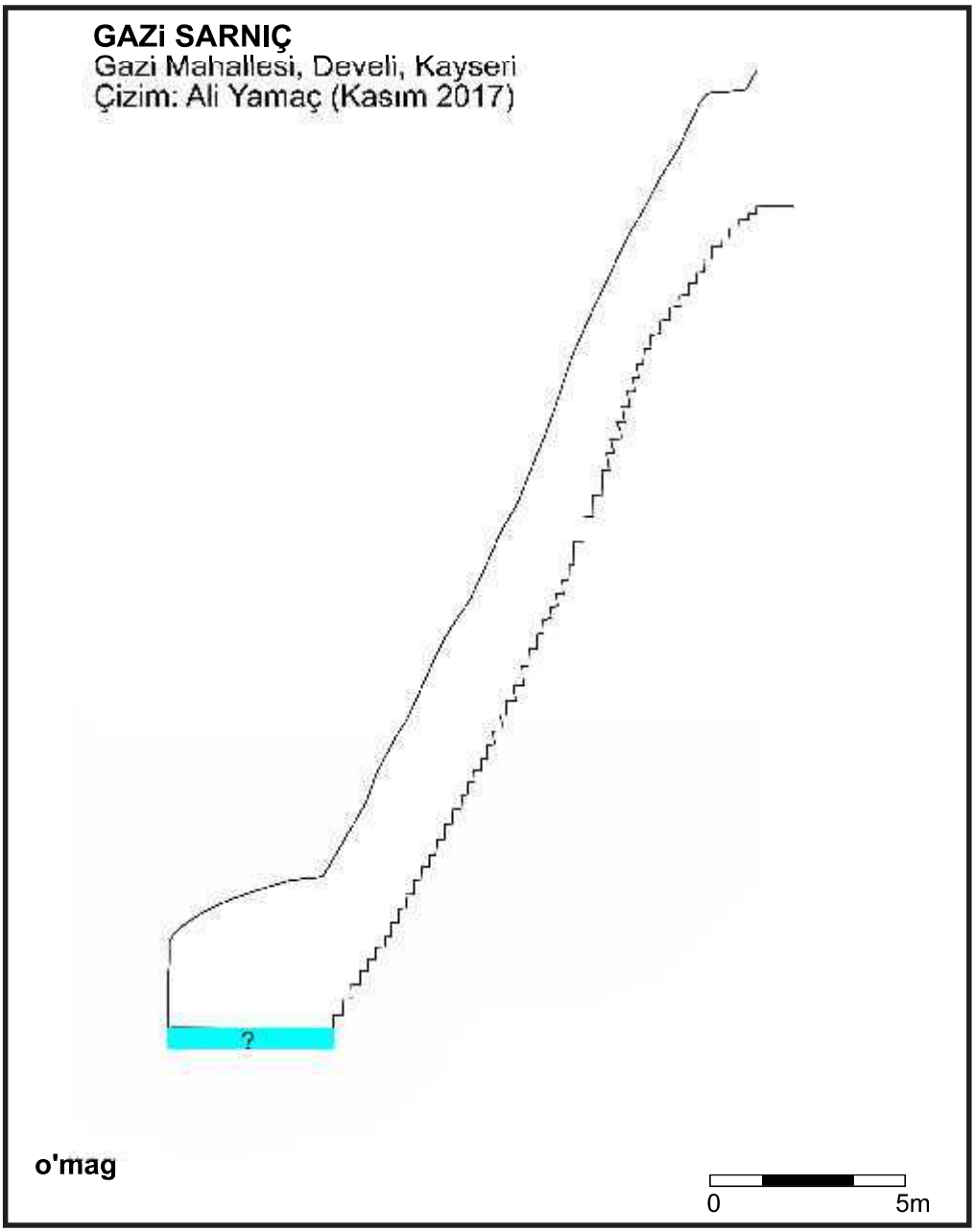
Prof. Dr. Nilay Çorağan Karakaya'nın mezkur makalesinde, Çizim 2 ve 3 de yayımladığı planların kuzey yönü yaklaşık 45^0 hatalıdır. Hal böyle olanda, bu yapılarla ilgili olarak yukarıda yazdığı notların yönleri de tarafımızdan çizilen planla aynı değildir.

* Nilay Çorağan Karakaya; Kayseri'nin Gesi Beldesi, Küçük Bürüngüz (Subaşı) Köyü ile Ağırnas Vadisi'ndeki Bizans Dönemine ait Sivil – Zirai Kaya Yapıları, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/10 Fall 2014, p. 335-358, Ankara.

Gazi Mahallesi
Sarnıç

GAZi SARNIÇ
Gazi Mahallesi, Develi, Kayseri
Çizim: Ali Yamaç (Kasım 2017)
?
o'mag
0
5m

GAZİ SARNIÇ

Develi'ye bağlı Gazi Köyü'nün 500 m doğusunda, kayalık bir platformun üzerinde bulunan kaya oyması bu yapıdan birçok farklı kaynakta "sarnıç / yeraltı şehri" olarak bahsedilmekte ise de, girişi bu denli büyük ve dibinde her daim su bulunan böyle bir yapının devamında bir 'yeraltı şehri' olamayacağı aşikardır. Olasılıkla kayalığın üstünde bulunan bir savunma yapısının veya yerleşkenin su ihtiyacını karşılamak için kazılmış olan bu yapı, tarafımızdan yıllar önce araştırılan ve haritalanan Ortahisar Kalesi Sarnıcı ile büyük benzerlikler göstermektedir. Sarnıç; ana kayaya kazılmış, ortalama 4,70 m yüksekliğinde ve 2,70 – 2,90 m eninde, 55 basamakla inilen bir yapıdır. İnilen bu 55 basamağın sonunda 4,10 m uzunluğunda, üçgen bir su haznesi mevcuttur. Ölçülen toplam uzunluğu 32 m, derinliği ise giriş kotundan itibaren 20 m olan sarnıcın merdiven eğimi 38^0 - 44^0 arasında değişmektedir. Yıllar önce ağzına dek tümüyle tıkalıyken yerel belediyenin çabalarıyla temizlenen bu sarnıcın içinden çıkan tüm alüvyon, yapının önüne bir platform oluşturacak şekilde dökülmüştür. Bu alüvyonun tahliyesi için kullanılan dekovil hattının çelik rayları ise kayaya oyulmuş basamakların üzerinde hala durmaktadır. Yapının girişi, kapısı kilitli bir demir parmaklıkla koruma altına alınmıştır.

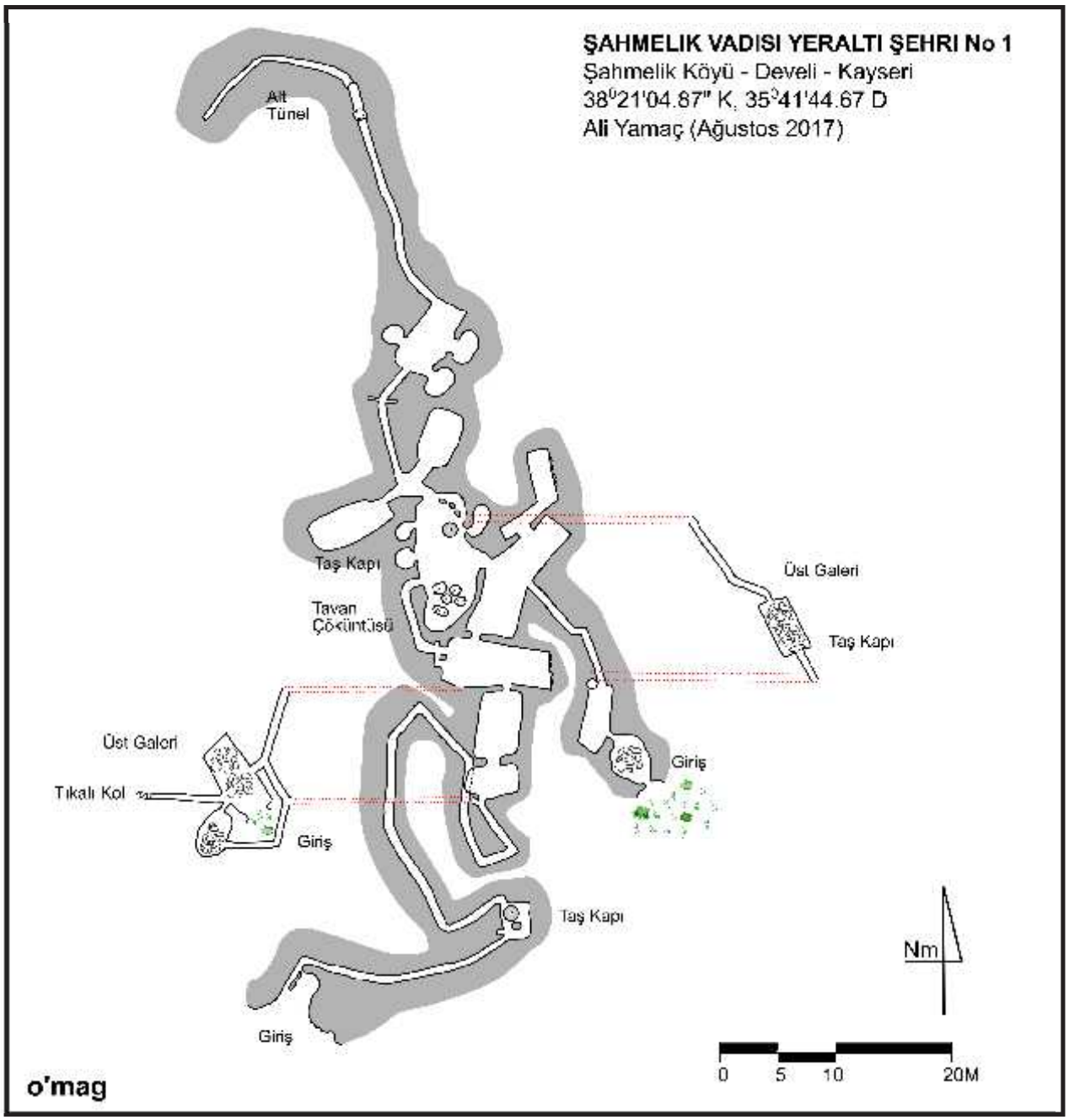
Şahmelik Doğu Kaya Yerleşimi Batıdan Görünüş

ŞAHMELİK VADİSİ

Develi'ye bağlı Şahmelik'in 2 km kuzeyinde başlayan Şahmelik Vadisi yine kuzeye doğru 6 km uzanmaktadır. Kayseri civarında rastlanan diğer dar vadilere nazaran oldukça geniş ve tarıma elverişli bir yatağa sahip Şahmelik Vadisi'nin tüf kayalardan oluşmuş dik duvarlarında kaya yerleşimleri mevcuttur. Temel olarak iki farklı noktada gözlenen bu yerleşimlerin ilki, vadinin başlangıcından yaklaşık 3,5 km kadar sonra, vadinin doğu duvarında bulunan ve tarafımızdan "Doğu Kaya Yerleşimi" olarak isimlendirilen yoğun yerleşimdir. Bu yapılar bütününden 2 km kadar sonra, vadinin kuzeye doğru en uç noktasında ve batı duvarında bulunan diğer bir kaya yerleşimi ise tarafımızdan "Batı Kaya Yerleşimi" olarak isimlendirilmiştir.

Doğu Kaya Yerleşimi:
Birbirine bağlı sayısız kaya yapısından oluşan bu yapı kompleksi ilk inşa dönemlerinde bir yerleşke ise de geçen yüzyıllar içinde ve büyük olasılıkla terkedildikten sonra kısmen güvercinliklere dönüştürülmüştür. Bir kayalık duvara kazılmış ve tümü birbiriyle bağlantılı birçok yerleşim biriminin yanısıra, aynı kayalığın doğusuna doğru uzanan vadide de, tümü çökmüş ve tahrip olmuş, zemine oyma sayısız kaya yerleşimi mevcuttur. Büyük kısmı mesken veya ahır olan bu kaya oyma yapıların içinde iki adet yeraltı şehri mevcuttur.

Şahmelik Yeraltı Şehri No 1:
"Doğu Kaya Yerleşimi" ndeki üç farklı kaya oyması yapıdan girişi olan bu yeraltı şehri, 468 m lik toplam ölçüm uzunluğuyla ve iki farklı kotta yer alan 12 odasıyla bu projenin başından bu yana Kayseri'de araştırdığımız en büyük yeraltı yapılarından biridir. Kaya bloğunun ortasında bulunan büyük bir yerleşimden girilen ve bu savunma yapısının ana girişi olduğunu düşündüğümüz tünel, bir kapı taşı ile savunulmakta ve ilk odaya kadar 82 m devam etmektedir. Bu noktadan sonra karşılaşılan odalar çoğunlukla birbirlerine bağlıdır. Bu 'Ana Giriş' in dışında bu yeraltı şehrine doğu yönündeki bir başka kaya yerleşiminin arkasındaki farklı bir girişten de ulaşılabilmektedir. Garip olan; 'Ana Giriş' in bu denli uzun ve savunulan bir tünele sahip olmasına karşın, doğudaki bu diğer girişin hiçbir savunması olmaması ve doğrudan iç odalara ulaşmasıdır. Buna karşılık; bu girişin üst kotunda bulunan bir diğer oda taş kapıyla korunmaktadır. Bahsi geçen bu üst oda tümüyle alüvyon doludur. Ana girişin batısında yeraltı şehrinin üçüncü bir girişi daha mevcuttur. Bu girişin başlangıcı zemini yine alüvyon dolu bir yerleşimdir. Bu odadan batıya doğru devam eden tünel tıkalıdır. Doğu tüneli bir çatal yapıp iki farklı noktadan iç odalara ulaşmaktadır. Kuzey salonunda zeminde duran büyük kapı taşı olasılıkla güney salonundaki operasyon odasından buraya taşınmış olmalıdır. Yeraltı şehri, bu büyük salonların ardından kuzeye doğru üç farklı odayla devam etmektedir. Kuzeye doğru

ŞAHMELIK VADISI YERALTI ŞEHRI No 1
Şahmelik Köyü - Develi - Kayseri
38°21'04.87" K, 35°41'44.67 D
Ali Yamaç (Ağustos 2017)
Alt Tünel
Taş Kapı
Tavan Çöküntüsü
Üst Galeri
Taş Kapı
Giriş
Üst Galeri
Tıkalı Kol
Giriş
Taş Kapı
Giriş
Nm
0 5 10 20M
o'mag

son odanın ardından 70 cm eninde bir tünel 43 m devam etmekte ve sonlanmaktadır.

Şahmelik Yeraltı Şehri No 2:
"Doğu Kaya Yerleşimi" ndeki vadinin içinde yeralan ve tümüyle çökmüş meskenlerden birinin duvarındaki bir tünelle başlayan bu savunma yapısı sadece Kayseri'nin değil, olasılıkla tüm Türkiye'nin bir kapı taşına sahip en ufak savunma yapısı olmalıdır. Yapı, 11 m uzunluğundaki tünelin ardında birbirlerine paralel kazılmış iki odadan ibarettir. Odalarda yeraltı silosu veya duvarlarda niş mevcut değildir. Tünelin odalara bağlandığı noktada bulunan 1.15 m çapındaki kapı taşı, savunma yapısı ile aynı kayaçtan kazılmıştır.

Batı Kaya Yerleşimi:
Tüm Şahmelik Vadisi'nin en etkileyici yapısı büyük olasılıkla 'Batı Kaya Yerleşimi' olarak isimlendirdiğimiz ve vadinin kuzeybatı duvarına kazılmış bu yapıdır. Kaya yerleşiminin girişi zeminden 7 m yukarıdadır ve girişe tırmanabilmek için kayaya oyulmuş el/ayak girintileri hala mevcuttur. Bugün demir bir merdivenle çıkılan bu ana giriş toplam 65 m^2 genişliğinde, dört kısımdan oluşan bir salona açılmaktadır. 7 m yüksekliğe sahip bu demir merdivenin güneşli yaz aylarında tutulamayacak denli sıcak olduğunu belirtmek isteriz. Giriş salonundan itibaren yapı, birbirine bağlı altı farklı odayla güneybatıya doğru devam etmektedir. Bu odaların üçüncüsünde bulunan ve kuzeybatıya doğru 18 m devam eden bir tünel 12 m^2 büyüklüğünde bir odaya ulaşmaktadır. Odanın kuzey köşesinde bir silo, güney köşesinde ise amacı tam olarak anlaşılmayan bir başka bir küçük, kaya oyması yapı daha mevcuttur. Odanın penceresi veya havalandırması olmadığı için bu, tümüyle tıkalı olan küçük yapının bir ocak olamayacağı aşikardır. İhtiyatla, bu yapının bir tuvalet olabileceğini yazabiliriz. Öte yandan; "Batı Kaya Yerleşimi" ismini verdiğimiz bu yapılar kompleksi kayalara oyulmuş bir mesken grubuna benzese de, ana yerleşimin 2 km uzağında ve tek başına olması, zeminden bu kadar yükseğe kazılması, tüm pencerelerinin vadiye hakim noktalara açılması ve uzun bir tünelle ulaşılan, hücre benzeri bir odaya sahip olması bu yapılar grubunun bir askeri garnizon da olabileceğini düşündürmektedir.

Şahmelik Batı Kaya Yerleşimi

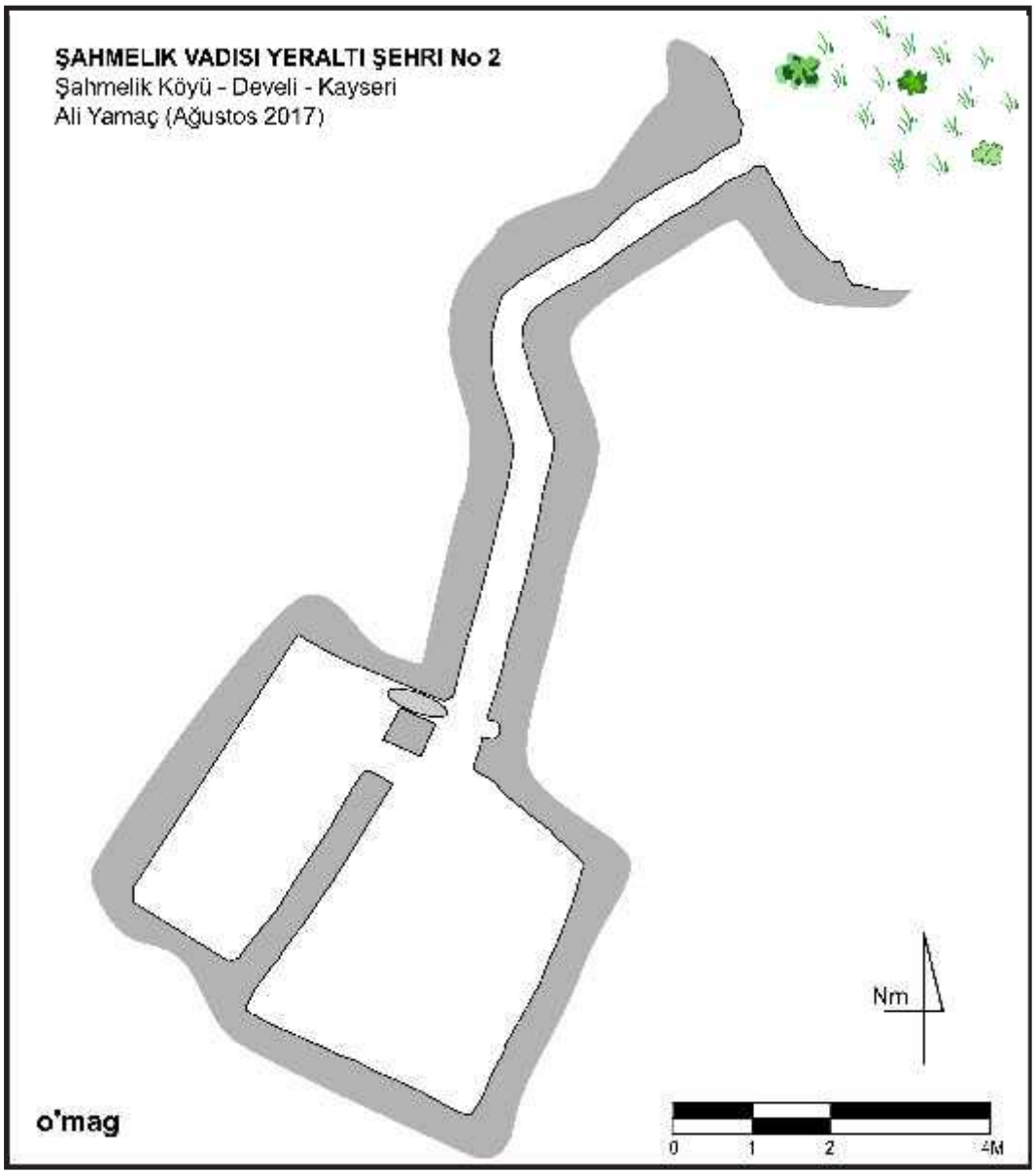

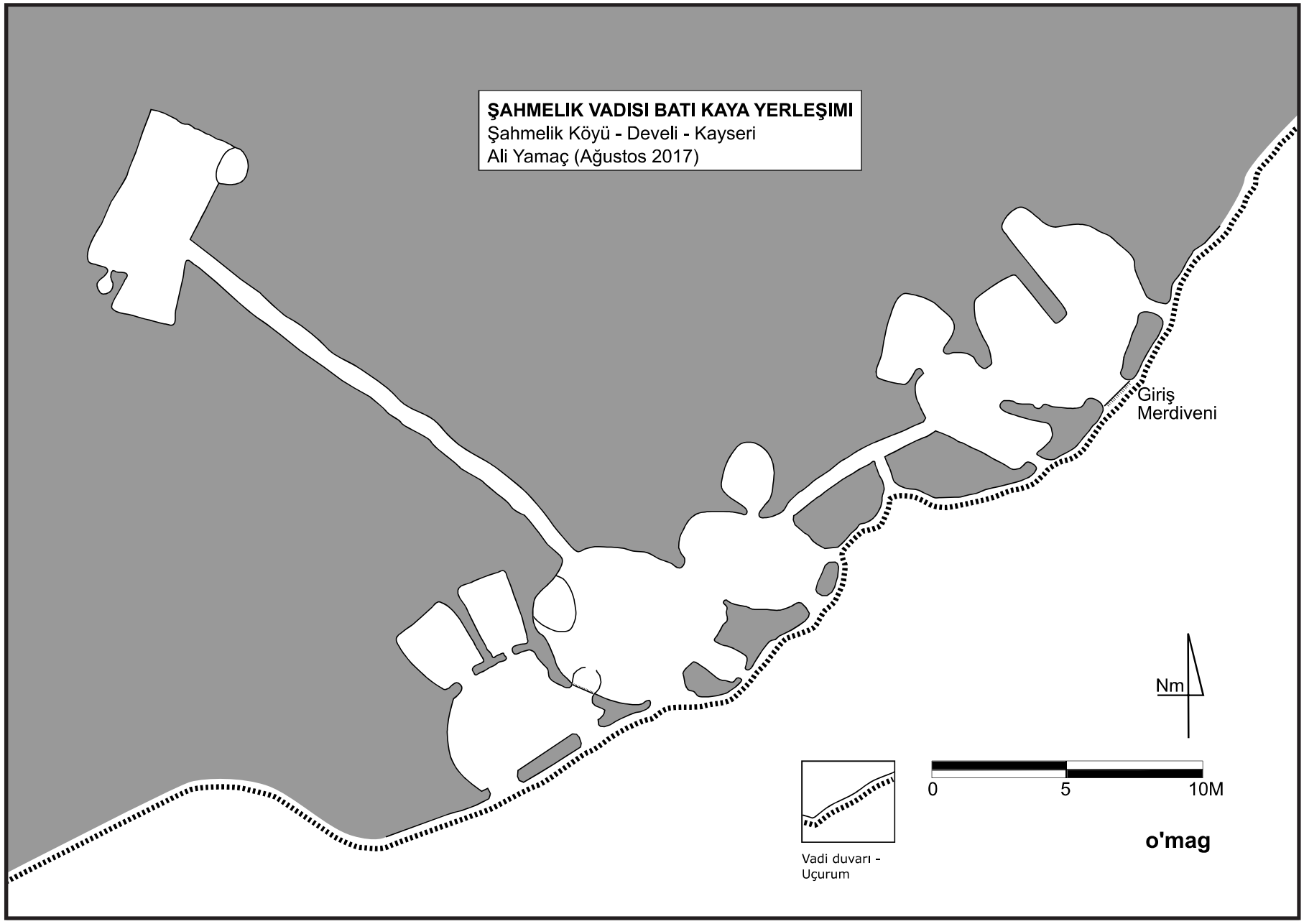

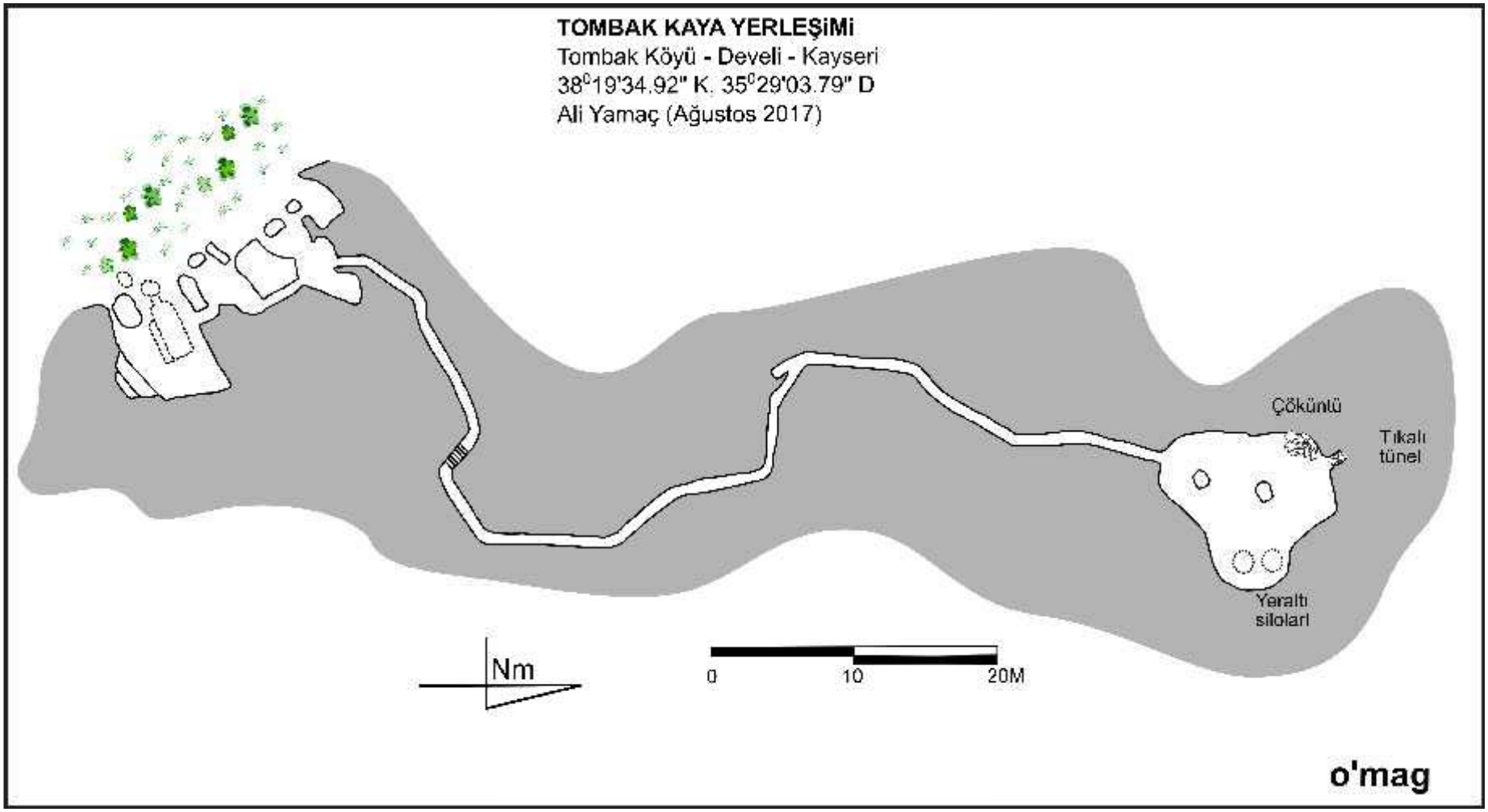

Şahmelik Doğu Kaya Yerleşimi

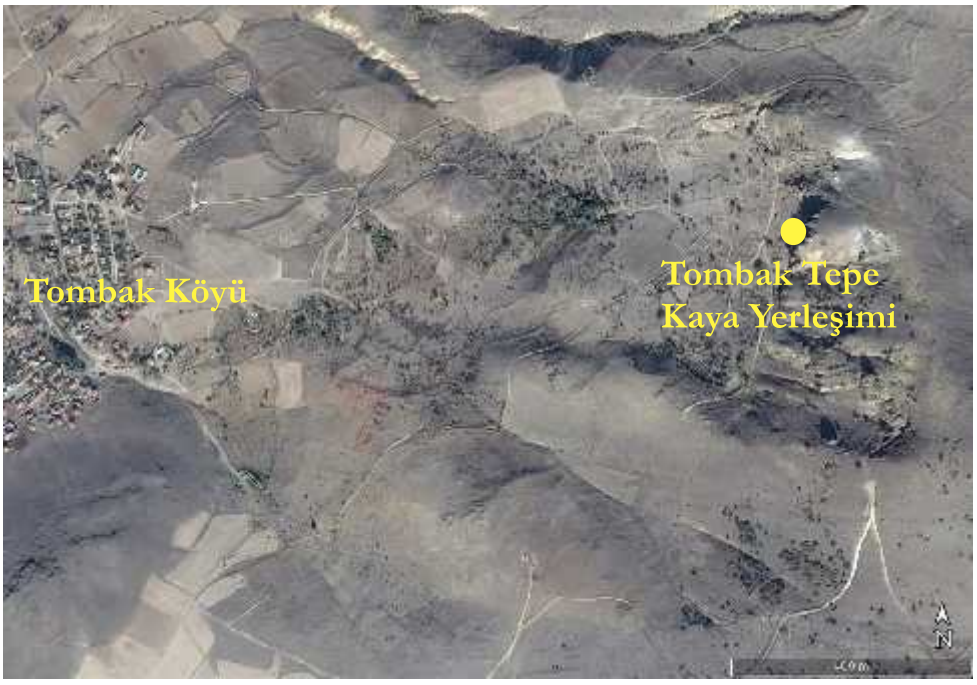

ŞAHMELIK VADISI YERALTI ŞEHRI No 2
Şahmelik Köyü - Develi - Kayseri
Ali Yamaç (Ağustos 2017)
Nm
o'mag
0
1
2
4M

ŞAHMELIK VADISI BATI KAYA YERLEŞIMI
Şahmelik Köyü - Develi - Kayseri
Ali Yamaç (Ağustos 2017)
Giriş
Merdiveni
Nm
0
5
10M
o'mag
Vadi duvarı -
Uçurum

TOMBAK KAYA YERLEŞiMi
Tombak Köyü - Develi - Kayseri
38°19'34.92" K. 35°29'03.79" D
Ali Yamaç (Ağustos 2017)
Çöküntü
Tıkalı tünel
Yeraltı siloları
Nm
0
10
20M
o'mag

TOMBAK TEPE KAYA YERLEŞİMİ

Tombak Köyü'nün bir km doğusundaki kayalık bir yamaçta yoğun bir kaya yerleşim kompleksi mevcuttur. Büyük çoğunluğu mesken ve ahır, diğer birkaçının ise silo ve sarnıç olduğu belirgin olan bu kaya oyması yapılar olasılıkla bugünkü Tombak Köyü'nün ilk yerleşimi olmalıdır. Kayalık duvarın en alt kotlarında birbirinden bağımsız ayrı meskenler şeklinde başlayan bu kayaya oyulmuş yerleşimde, yamacın yüksek bir noktasında birbirine bağlantılı yedi odalı tek bir yapı bütünü bulunmaktadır. 'Tombak Kalesi' olarak da bilinen bu kompleksin en ilginç yapısı da iki kata yayılan bu yedi odalı yapıdır. Kayalara oyulmuş odaların batıya doğru ikincisinden başlayan ve genişliği 65 - 80 cm arasında değişen bir tünel kuzeye doğru, yani bu kayalık sırta paralel bir şekilde 89 m ilerledikten sonra tüm bu sistemin en büyük odasına ulaşmaktadır. Tünelin başladığı oda, kayaya oyulmuş yapıların en üst kotundadır ve tünel 89 m sonunda giriş kotundan 6,5 m aşağıya inmektedir. Tünelin içindeki bir kısımda bu inişi – çıkışı kolaylaştırmak için zeminde ana kayaya kazılmış basamaklar da mevcuttur. Öte yandan, bu denli uzun ve savunma amaçlı kazıldığı belirgin olan tünelde hiçbir taş kapı, operasyon odası veya tuzak bulunmaması da ilginçtir. Tünelin ilerleyen kısımlarında kaya yapısı değişmekte ve giriş kısmında bulunan, kazılması kolay yumuşak tüf yerini oldukça sert, andezitli bir breşe bırakmaktadır. Tünelin sonunda karşılaşılan ve bu sert kayaya kazılmış oda 100 m^2 den daha büyüktür. Düzensiz bir plana sahip, içi çökmeler dolayısıyla kaya yığınlarıyla dolu ve tavanı ana kayaya oyulmuş iki sütunla desteklenen bu odanın zemininde iki büyük erzak silosu mevcuttur. Odanın kuzey duvarındaki büyük çöküntü ve tıkalı bir tünel, yapının devamının araştırılmasına izin vermemektedir.

Tombak Tepe Kaya Yerleşimi

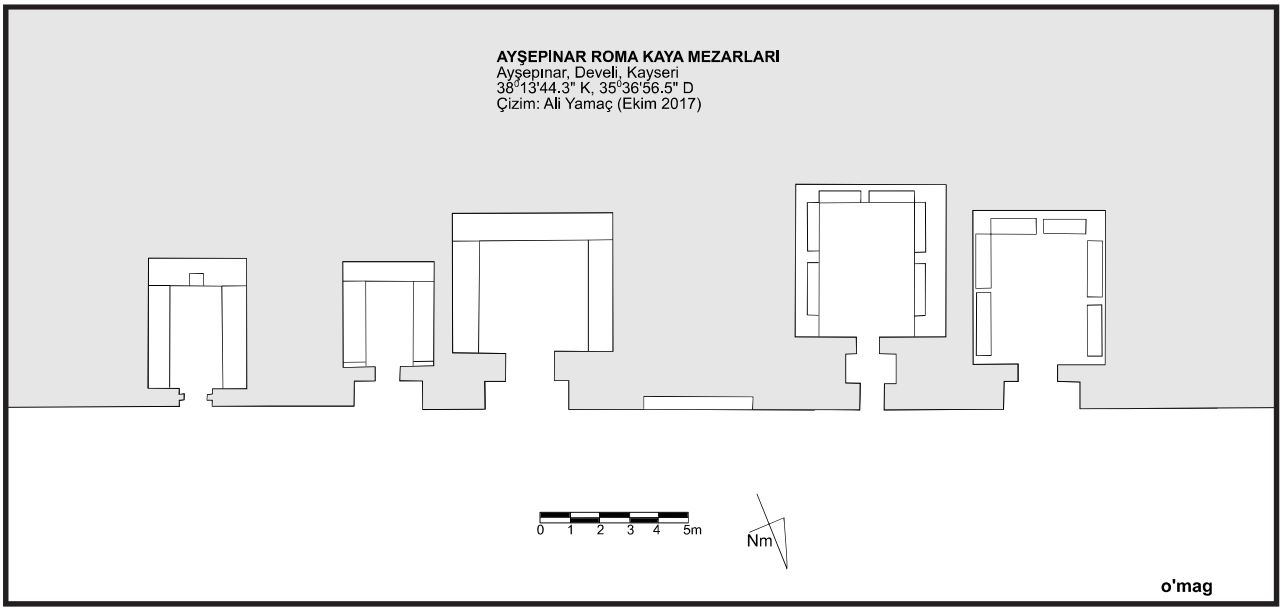

Ayşepınar Roma Kaya Mezarları

Kaya
mezarları
Ayşepınar
N

AYŞEPINAR ROMA KAYA MEZARLARI
Ayşepınar, Develi, Kayseri
38°13'44.3" K, 35°36'56.5" D
Çizim: Ali Yamaç (Ekim 2017)
0 1 2 3 4 5m
Nm
o'mag

AYŞEPINAR ROMA KAYA MEZARLARI

Develi'nin güneydoğusunda Şah Melik'den Firakdin'e ve Ayşepınar'a dek uzanan geniş düzlük aslında gizli bir mesalar yığınıdır. Bu büyük platoyu oluşturan volkanik kayaçlar yer yer yüksekliği 10-20 m den fazla olmayan dik duvarlar halinde aşınmış ve tüm ovada mesalar oluşmuştur. Bölgedeki köylerin çoğu, bu mesaların düz bir plato görüntüsüne sahip üst kısımlara kurulmuşken kayalık duvarlarda da sayısız antik kaya yerleşimi ve mezar bulunmaktadır. Tüm bu yapılar arasında en etkileyicisi Ayşepınar Köyü'nün batısındaki duvara kazılmış beş Roma kaya mezarıdır. Fotoğrafları birçok kitap ve broşürde yer almasına karşın hala bilimsel bir çalışmaya konu olamamış bu yapılar, işçilik ve kaya oyma süslemeleriyle tüm Kayseri'nin en güzel antik yapıları arasındadır. Mezarların giriş kapılarında bulunan taş oyma süslerin büyük kısmı defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Ölçüp fotoğrafladığımız bu beş kaya mezarının doğu yönündeki ilk üçü üçer klinelidir. Üçüncü kaya mezarından sonra bir diğer mezar açılmaya başlanmış, kayaya şekil verilip düzlenmiş ama mezar odası kazılmadan bırakılmıştır. Batı yönündeki son iki mezar ise altışar klinelidir ve taş işçilikleri diğer üç mezardan çok daha özenlidir.

Bahsi geçen kayalık duvarın civarında ve üstünde de sayısız kaya oyma mezar mevcuttur ve bölgenin bir Roma dönemi nekropol alanı olduğu kesindir.

Develi
Öksenek Vadisi
Öksenek Kaya Kilisesi
N

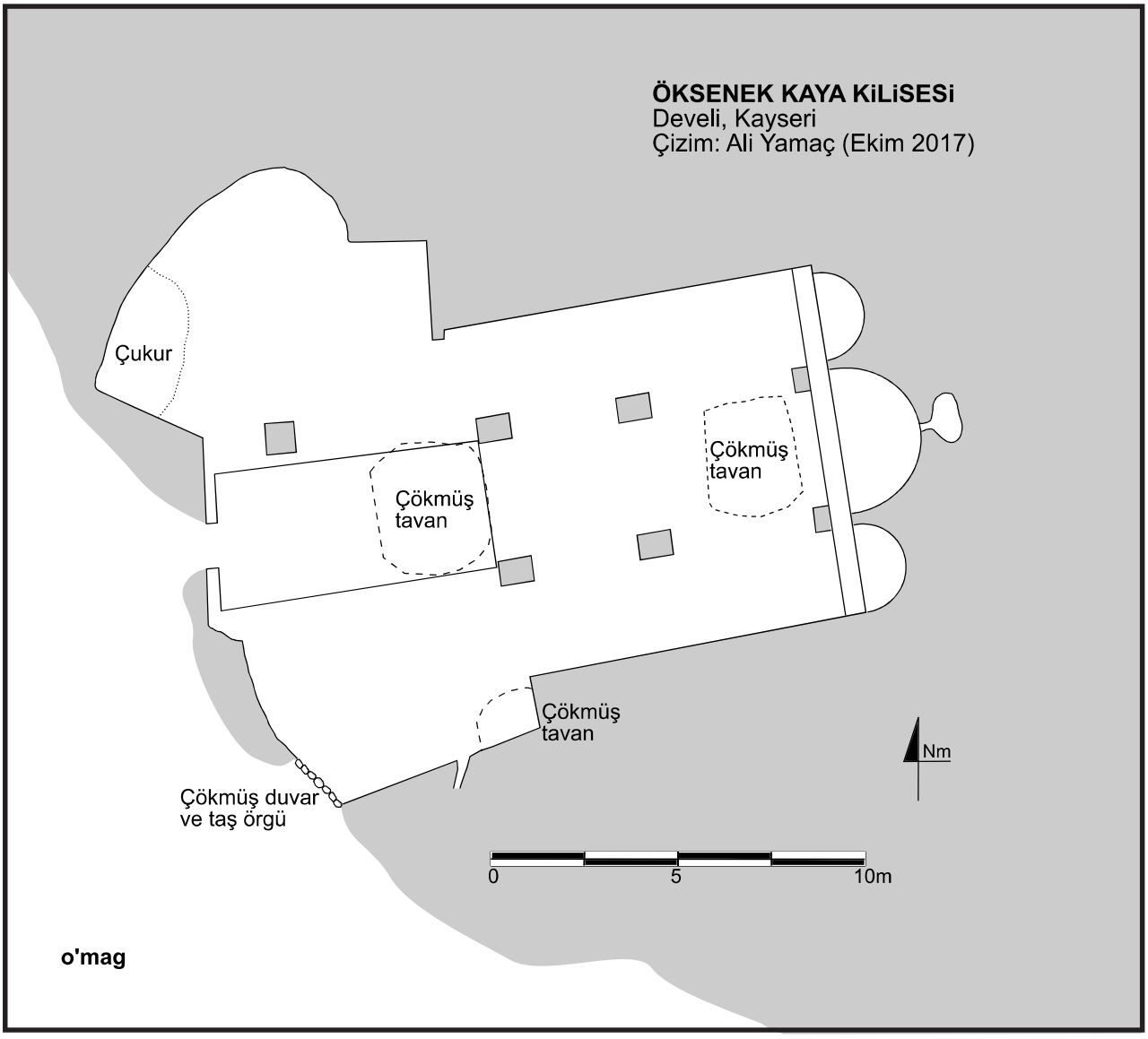

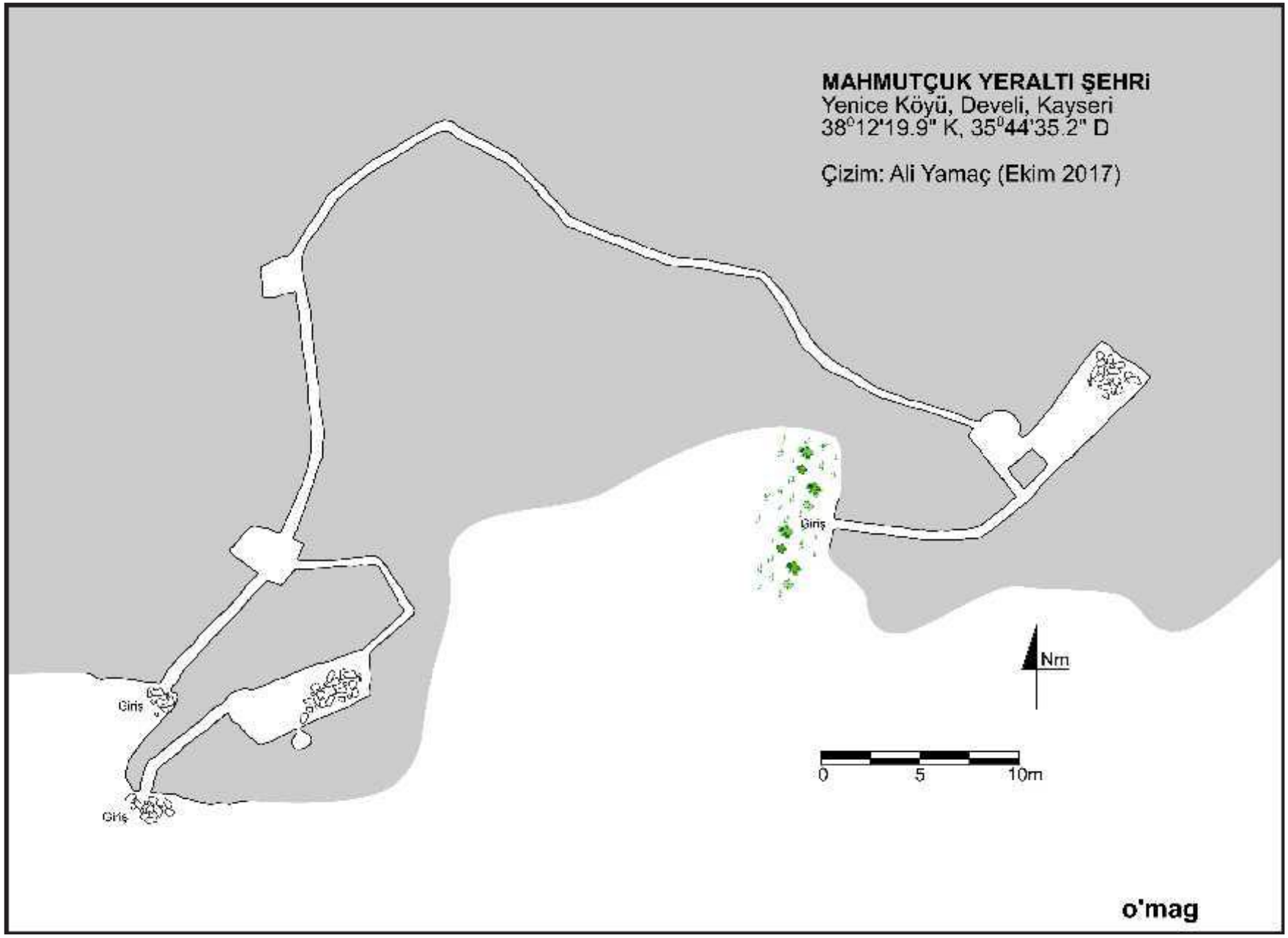

ÖKSENEK KAYA KİLİSESİ

Develi İlçesi'nin içinde, Öksenek Vadisi'nin doğusunda, Bahçebaşı Mahallesi, Çamlıbel Sokak'da bulunan bu kaya oyma kilise güneydoğu – kuzeybatı aksı üzerinde 20 m uzunluğa sahiptir. Uzun yıllar boyu içi çöp dolu olduğu söylenen bu yapı yakın zamanda belediye tarafından temizlenerek kilitli demir bir kapıyla koruma altında alınmıştır. Benzerlerine Kapadokya'da sıkça rastlanan, üç apsisli, klasik planlı bir Bizans kilisesi olan yapı, orijinalinde ana kayaya oyulmuş altı sütunla desteklenmişken bugün bu sütunların tümü kırılmıştır. Kubbenin kenarındaki birkaç ufak fresk dışında hiçbir süsleme mevcut değildir. Kilisenin tavanı üç yerinden çökmüş durumdadır ve, artık taşıyıcı kolonları olmadığı da göz önüne alınırsa, yeni çökmeler beklenebilir.

Bu güzel ve değerli yapının gelecek kuşaklara ulaşması düşünülüyorsa acilen bir restorasyon çalışmasının projelendirilmesi yerinde olacaktır.

MAHMUTÇUK YERALTI ŞEHRİ
Yenice Köyü, Develi, Kayseri
38°12'19.9" K, 35°44'35.2" D
Çizim: Ali Yamaç (Ekim 2017)
Giriş
Giriş
Giriş
Nm
0
5
10m
o'mag

MAHMUTÇUK YERALTI ŞEHRİ

Develi'ye bağlı Yenice Köyü'nün 7 km güneyinde, Zamantı Nehri kenarındaki bir taş ocağı içinde yeralan bu savunma yapısı, ufak ve olasılıkla tamamlanmamış bir yeraltı şehridir. Doğu girişindeki tünelin 11. metresinde bulunan yaklaşık 40 m^2 yüzölçümüne sahip oda bu savunma yapısındaki üç odanın en büyüğüdür. Giriş tünelinin odaya ulaştığı noktadaki mimari yapı bir operasyon odasını andırsa da, hem yapının içinde bu girişi korumaya yarayan bir 'kapı taşı' mevcut değildir, hem de 'taş kapı' yatağı olduğunu varsaydığımız kaya oyma kesiğin karşı duvarında bir kapı şaftı kazılmamıştır. Yapının toplam tünel uzunluğu 93 m dir. Büyük bir kısmı 65 – 70 cm eninde olan bu tünellerin tavan yüksekliği de, zeminde biriken alüvyonlar dolayısıyla ortalama 80 – 100 cm civarındadır. İkisi oldukça ufak, toplam üç oda için 93 m tünel kazmanın anlamsızlığı bir yana bırakılsa bile, yapının batı girişlerinde hiçbir savunma kapısı olmaması bile bu savunma yapısının inşaatının yarım kaldığının bir ispatıdır.

Mahmutçuk Yeraltı Şehri'nin yakın civarında zemine kazılmış birkaç kaya mezarı ile, Zamantı Nehri'nin karşı yamaçlarında kaya mezarları mevcuttur.

Öte yandan; Mahmutçuk Yeraltı Şehri'nin, inşaatı yeni tamamlanan Zamantı (Gümüşören) Regülatörü'nün su tutması sonucunda baraj gölü altında kalma riski mevcuttur.

Mahmutçuk Yeraltı Şehri

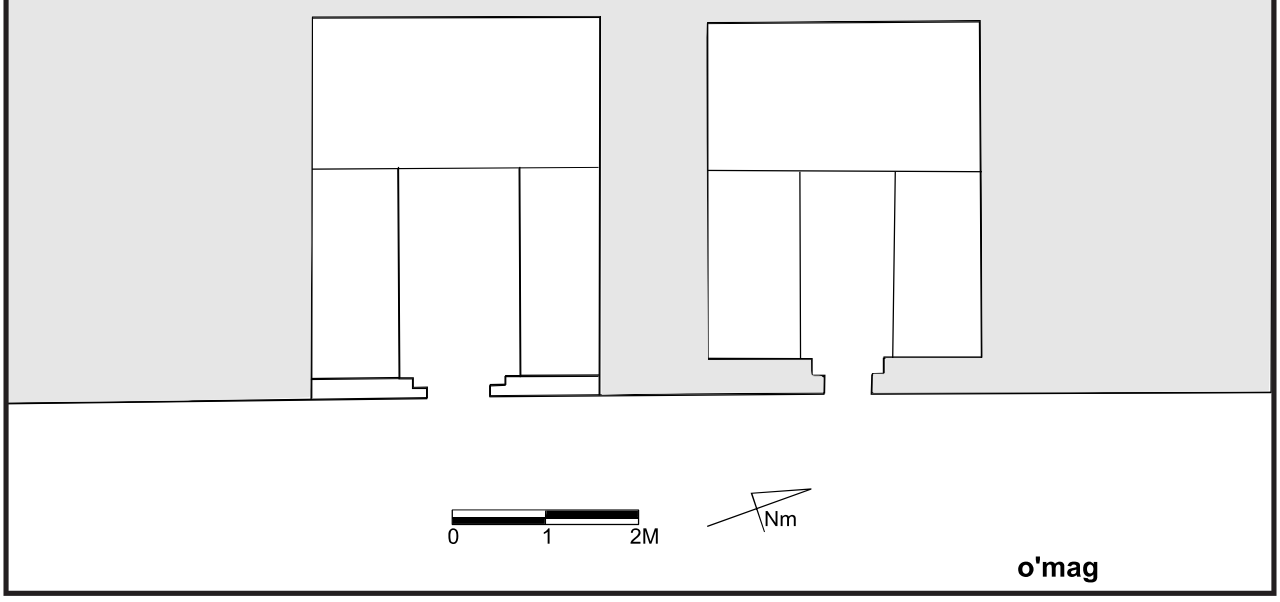

Yeniköy Roma Kaya Mezarları

YENiKÖY ROMA KAYA MEZARLARI
Yeniköy, Develi, Kayseri
38^{0}04'75.0" K, 35^{0}41'77.9" D

Çizim: Ali Yamaç (Ekim 2017)

YENİKÖY ROMA KAYA MEZARLARI

Develi'ye bağlı Yeniköy'ün dört km güneydoğusundaki bir vadinin içinde, kayalık bir duvara kazılmış bu iki Roma kaya mezarı, tartışmasız bir şekilde tüm Kayseri'nin şimdiye dek tespit edilmiş en büyük kaya mezarlarıdır.

Bu iki yapının neden tüm ana yerleşimlerden bu denli uzakta, ıssız ve civarda bilinen hiçbir yerleşimin olmadığı bir yerde kazılmış olduğu ise henüz cevabını bilmediğimiz bir sorudur. Her ne kadar, Yeniköy'den kaya mezarlarının olduğu noktaya dek vadi boyunca birkaç farklı kaya mezarı daha mevcut ise de, hem bu diğer yapılar civarda örneklerine sıkça rastlanan, basit işçiliğe sahip kaya mezarlarıdır hem de, vadi boyunca bu tür basit kaya mezarlarının sayısı 5-6 yı geçmemektedir. Ayşepınar'da gözlemlenen yoğun Roma nekropolünün aksine, Yeniköy'ün bu vadisinde bir Roma nekropolü mevcut değildir. Romalıların ölülerini yerleşim yerlerinden belirli bir uzaklığa gömdükleri ve bahsi geçen bu iki mezarın oldukça zengin insanlara ait olduğu göz önüne alınırsa, bu bölgede yapılacak kapsamlı bir arkeolojik araştırmanın verimli sonuçları olacağını düşünüyoruz.

Ispıdın
Ispıdın Kaya Kilisesi
N

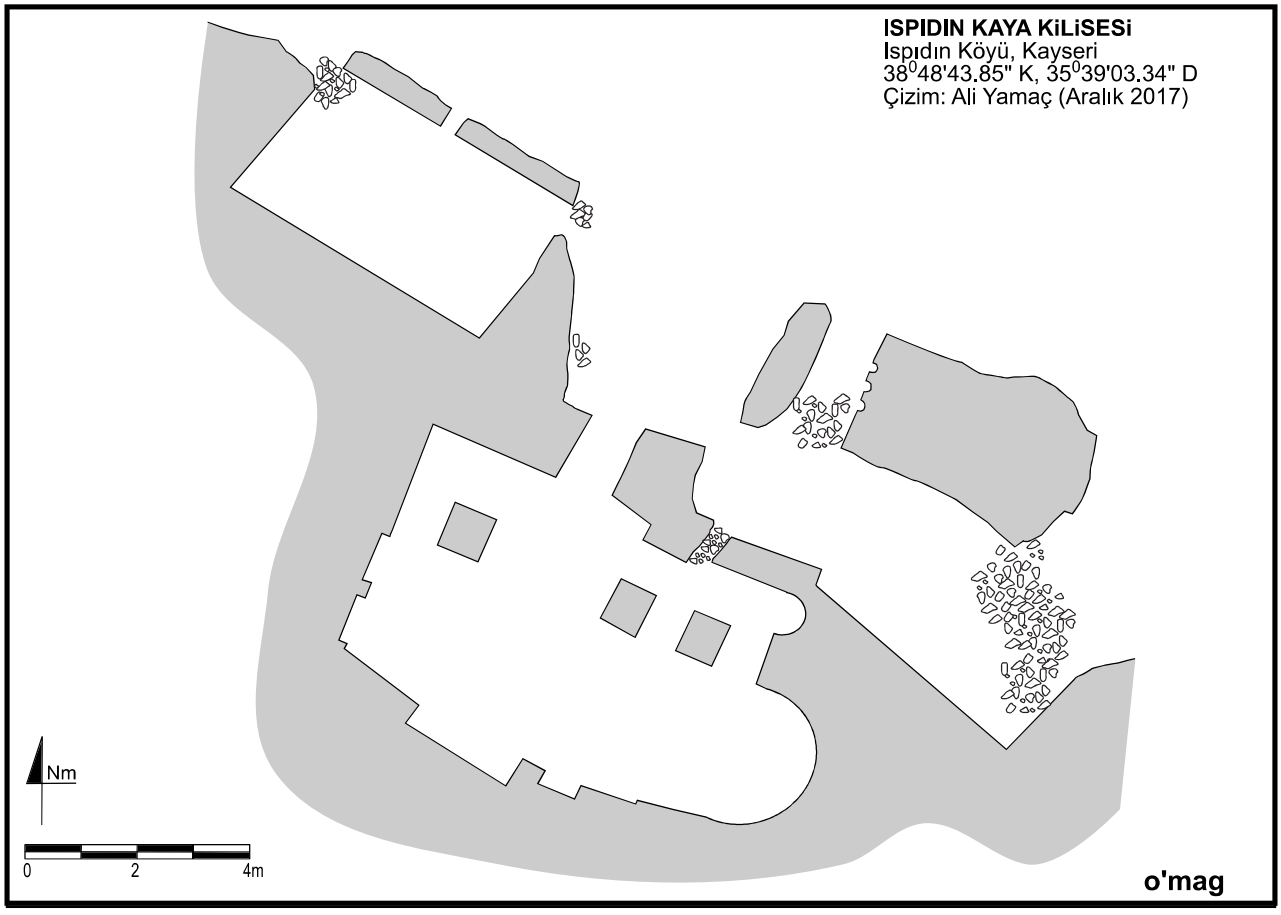

© Ali Ethem Keskin

ISPIDIN KAYA KİLİSESİ

Ispıdın Köyü'nün 300 m kadar güneybatısında, vadiyi geçen köprünün yanındaki kayalık sırtta bulunan bu küçük kaya kilisesi Kayseri'de şimdiye dek rastladığımız en güzel freskleri içermektedir. Gerçi; Kayseri'nin her noktasında mevcut olan yoğun defineci faaliyeti bu kaya kilisesinde de onarılmaz izler bırakmış ama, hiç olmazsa, bazı freskler hala görülebilir durumda. Öte yandan, fresklerin üzerine kazılmış graffitilerin bazılarının Rumca olması ve tespit edebildiğimiz ikisinin 1903 ve 1905 tarihleri taşıması yapının uzun bir zaman önce terk edildiğini ve 115 yıl önce bile tahrip edildiğini göstermektedir. Doğu – batı aksında üç sütunla taşınan tek nefli bu yapıya giriş kuzey duvarına kazılmış kemerli bir kapıdandır. Kilisenin batı ve güney duvarlarında ikişer niş mevcuttur ve ana apsisin dışında, kuzey duvarında çok küçük bir apsis daha vardır. Kilise ile bağlantılı, kayalara oyulmuş ve bir kısmı çökmüş, bazıları ise tahrip edilmiş diğer yapı kalıntıları ise bize buranın bin yıl kadar önce dini bir yapı kompleksi olduğunu göstermektedir.

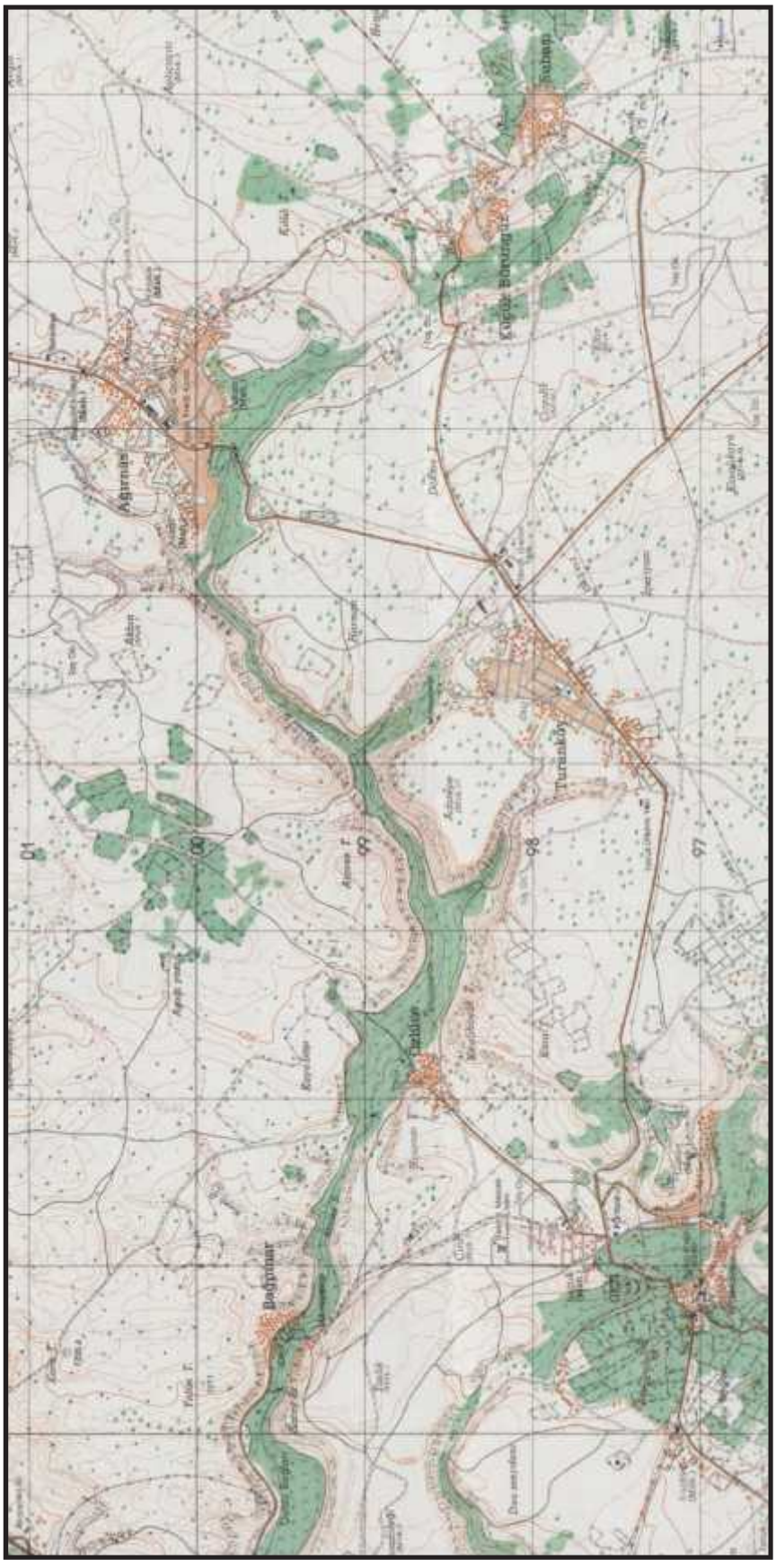

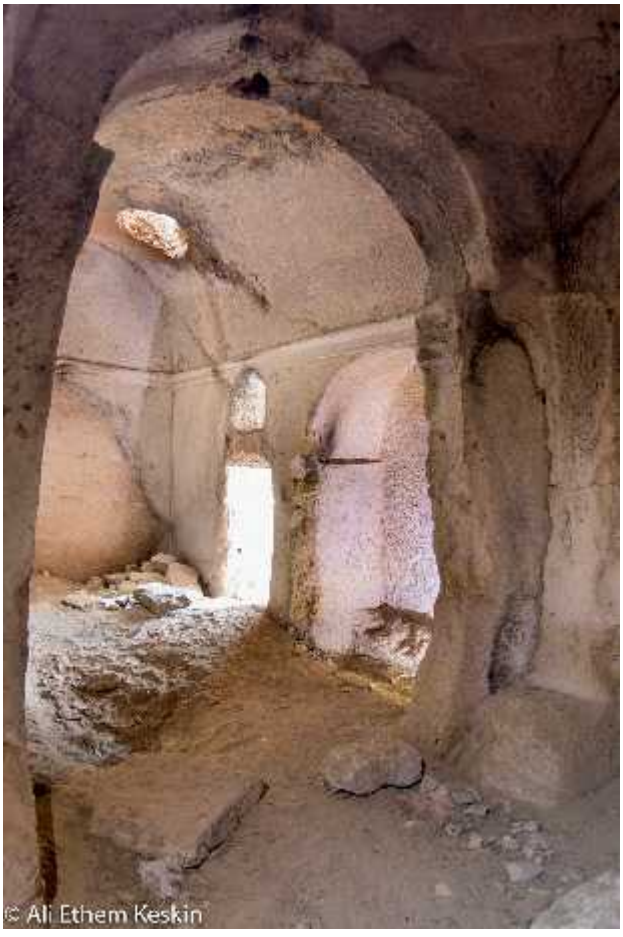

Ispıdın Kaya Kilisesi

Koramaz Vadisi 1/25.000

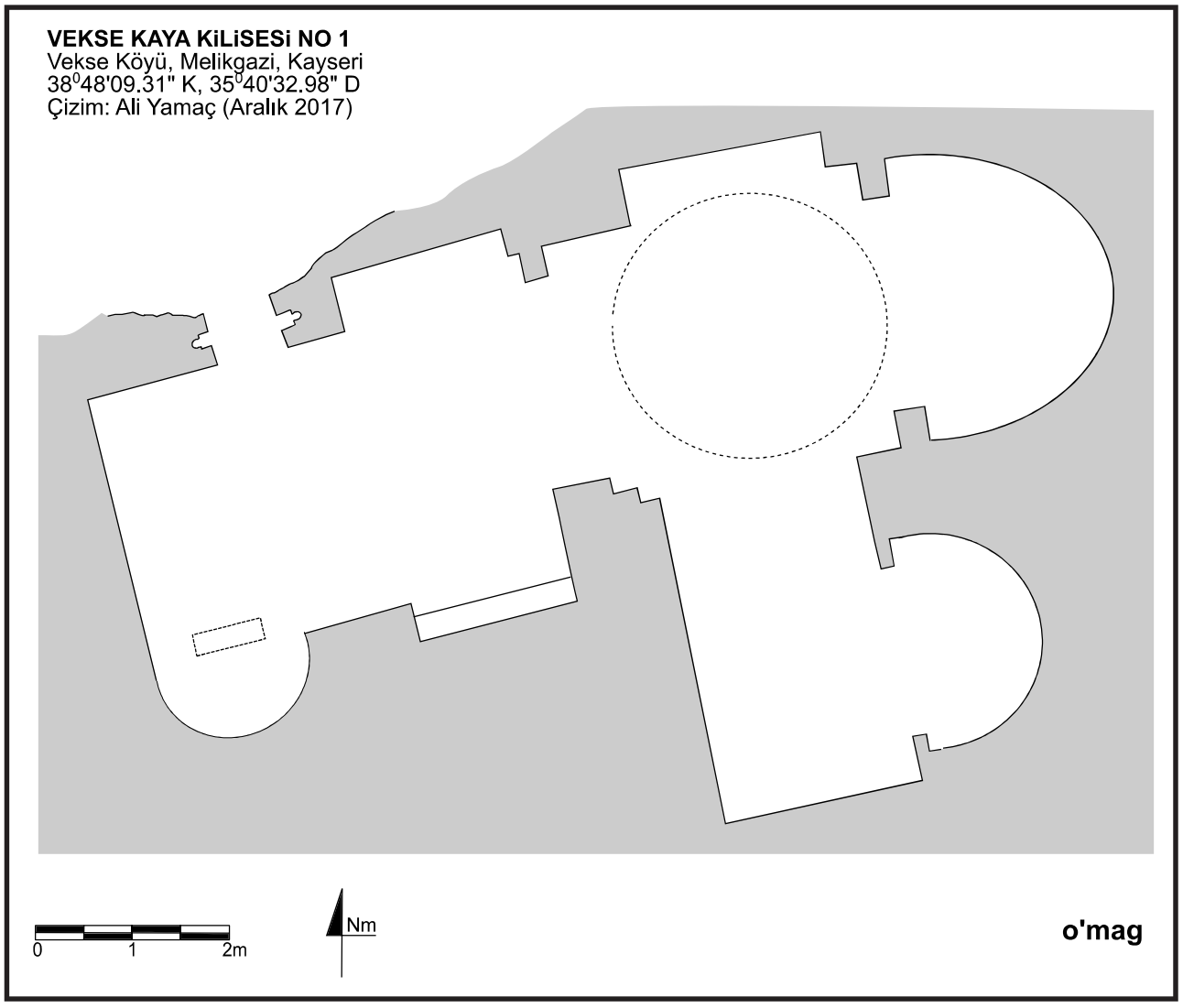

Kaya Kilisesi No 3
Yapı
Kaya Kilisesi No 2
Vekse
Kaya Kilisesi No 1
N

© Ali Ethem Keskin

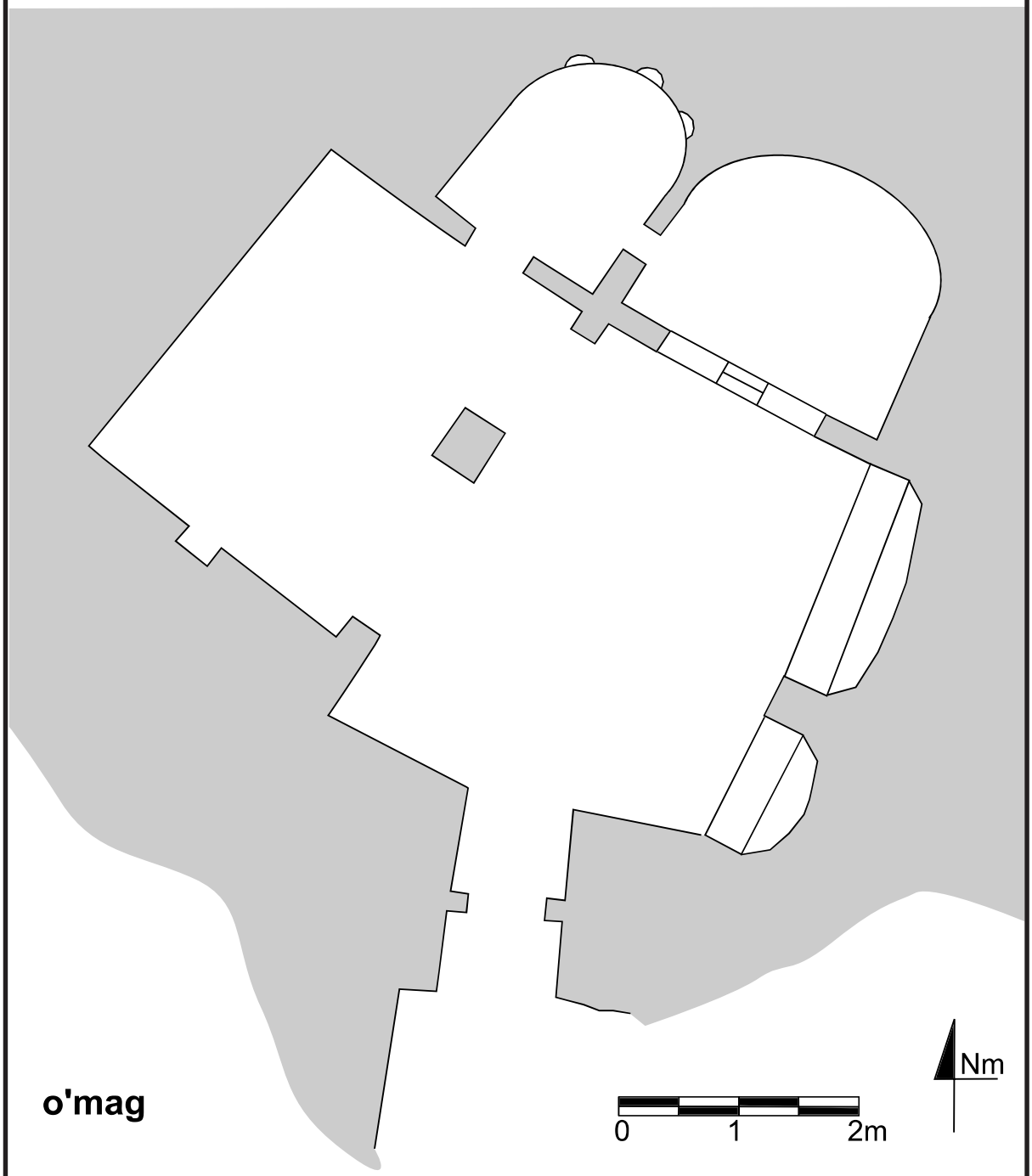

© Ali Ethem Keskin

VEKSE KAYA KİLİSESİ NO 1

Vekse'nin 400 m kadar güneydoğusunda, Koramaz Vadisi'nin dışında kalan kayalık bir tepenin üzerinde bulunan iki nefli bu büyük kaya kilisesi oldukça değişik bir mimariye sahiptir. Normal bir mimaride bulunması gereken iki yan koldan sadece güneye bakan tek bir transept mevcuttur ve bu transeptte bir yan apsis vardır. Olasılıkla, kuzey kısmındaki kaya bloğu sol transeptin kazılmasına izin vermeyecek kadar ince olmalıdır. Girişin tam karşısında, güney duvarına kazılmış, önünde bir mezar bulunan küçük apsisin ardından nefte karşılıklı iki duvarda nişler mevcuttur. Kemerli bir tonozun ardından ulaşılan kubbe nispeten sağlam durumdadır. Kilisenin tümünde ve nal şeklinde kazılmış ana apsis duvarlarında herhangi bir fresk mevcut değildir.

VEKSE KAYA KiLiSESi NO 2
Vekse Köyü, Melikgazi, Kayseri
38^{0}48'29.78" K, 35^{0}40'23.80" D
Çizim: Ali Yamaç (Aralık 2017)

o'mag

VEKSE KAYA KİLİSESİ NO 2

Günümüz Vekse yerleşiminin kuzeyinde, Koramaz Vadisi'nin kuzey duvarı boyunca sayısız kaya yerleşimi mevcuttur. Bu yapıların büyük kısmı mesken, besi yeri veya güvercinlik olsa da, içlerinde mesken olamayacak denli büyük yapılar ve kiliseler de mevcuttur. Tarafımızdan Vekse Kaya Kilisesi No 2 olarak isimlendirilen bu, nispeten büyük kilise bir kaya oyma yapının ana kayanın doğal formuna uydurulmasının güzel bir örneğidir. Tek sütunla desteklenmiş 3.8 x 6 m ölçülerindeki nefin doğusundaki kayada çift sıra halinde yuvarlak kemerli nişler mevcuttur. Ana apsis ise batısında bulunan yan apsise bir geçitle bağlanmaktadır. Vekse Kaya Kilisesi No 1 den farklı olarak, bu kilisenin nefinin batı kısmı bir transept olamayacak denli büyüktür. Görünürde hiçbir fresk kalıntısı olmayan bu kiliseyle aynı yamaçta bulunan Vekse Kaya Kilisesi No 3 arasındaki toplam uzaklık 200 m kadardır.

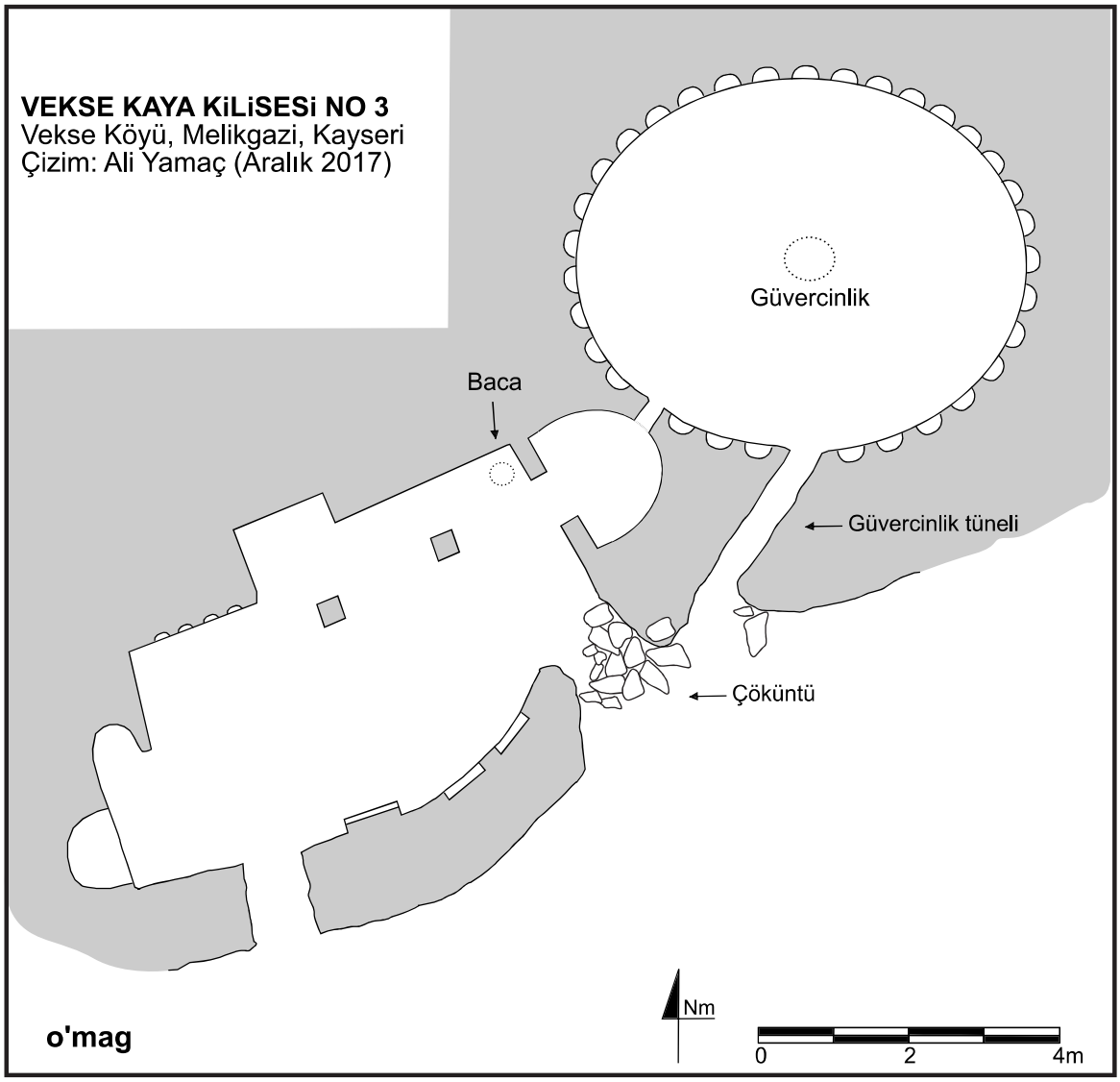

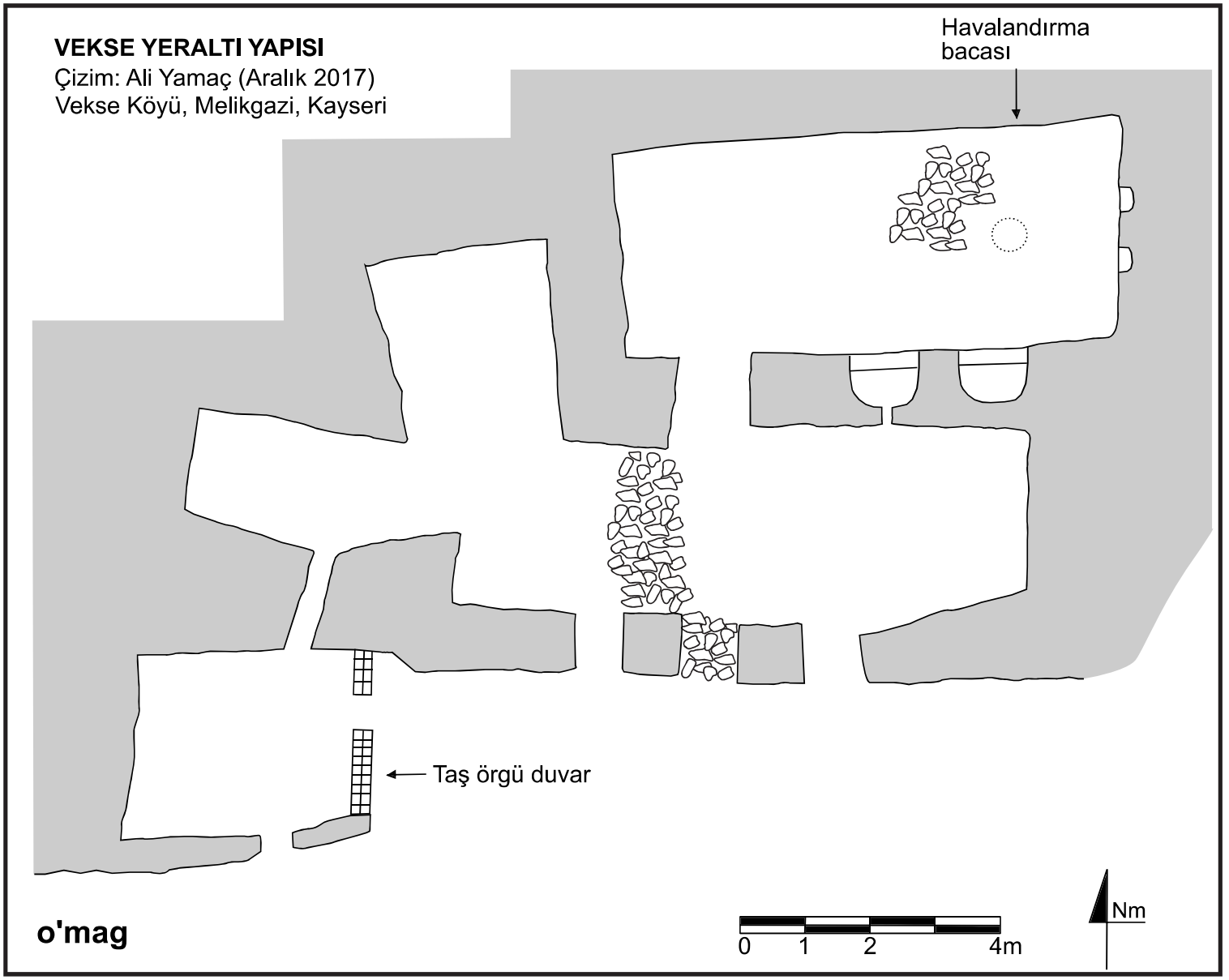

VEKSE KAYA KİLİSESİ NO 3

Vekse'de bulunan kaya kiliseleri arasında en fazla tahrip olmuş yapı olasılıkla bu kaya kilisesidir. Tek apsisli, nefi destekleyen sütunlarının sadece ikisi sağlam kalmış, 8 m ana aks uzunluğuna sahip bu ufak kilise zaman içinde o denli büyük değişimler ve tahribatlar yaşamış ki orijinal mimarisini tahmin edebilmek bile çok zordur. Öte yandan, güney duvarı ve bu duvarda yer alan transpetleri orijinal kabul edersek kilisenin asimetrik mimarisi oldukça ilginçtir. Girişin doğusunda duvara oyulmuş, hemen hemen birer metre çapında, amacı belirsiz olan iki girinti ise kilisenin orijinal mimarisine ait değildir ve olasılıkla daha sonraki bir tarihte, kilise güvercinliğe çevrilirken kazılmış olmalıdır. Girişin tam karşısına denk gelen duvardaki güvercin yuvaları ve apsisin önündeki baca bu faaliyetin delilleridir. Olasılıkla asıl amaç, bu kaya kilisesinin kuzeydoğusuna kazılmış, 6 m çapa sahip güvercinliği bir delikle kilisenin apsisine bağlayıp kiliseyi de güvercinliğe çevirerek daha fazla verim elde etmekti. Kilisenin apsisinin yanındaki güney duvarının çökmesi ve yapının bu noktada tümüyle yeryüzüne açılması bu projeyi engellemiş olmalıdır.

VEKSE YERALTI YAPISI
Çizim: Ali Yamaç (Aralık 2017)
Vekse Köyü, Melikgazi, Kayseri
Havalandırma bacası
Taş örgü duvar
o'mag
0 1 2 4m
Nm

VEKSE KAYA YERLEŞİMİ

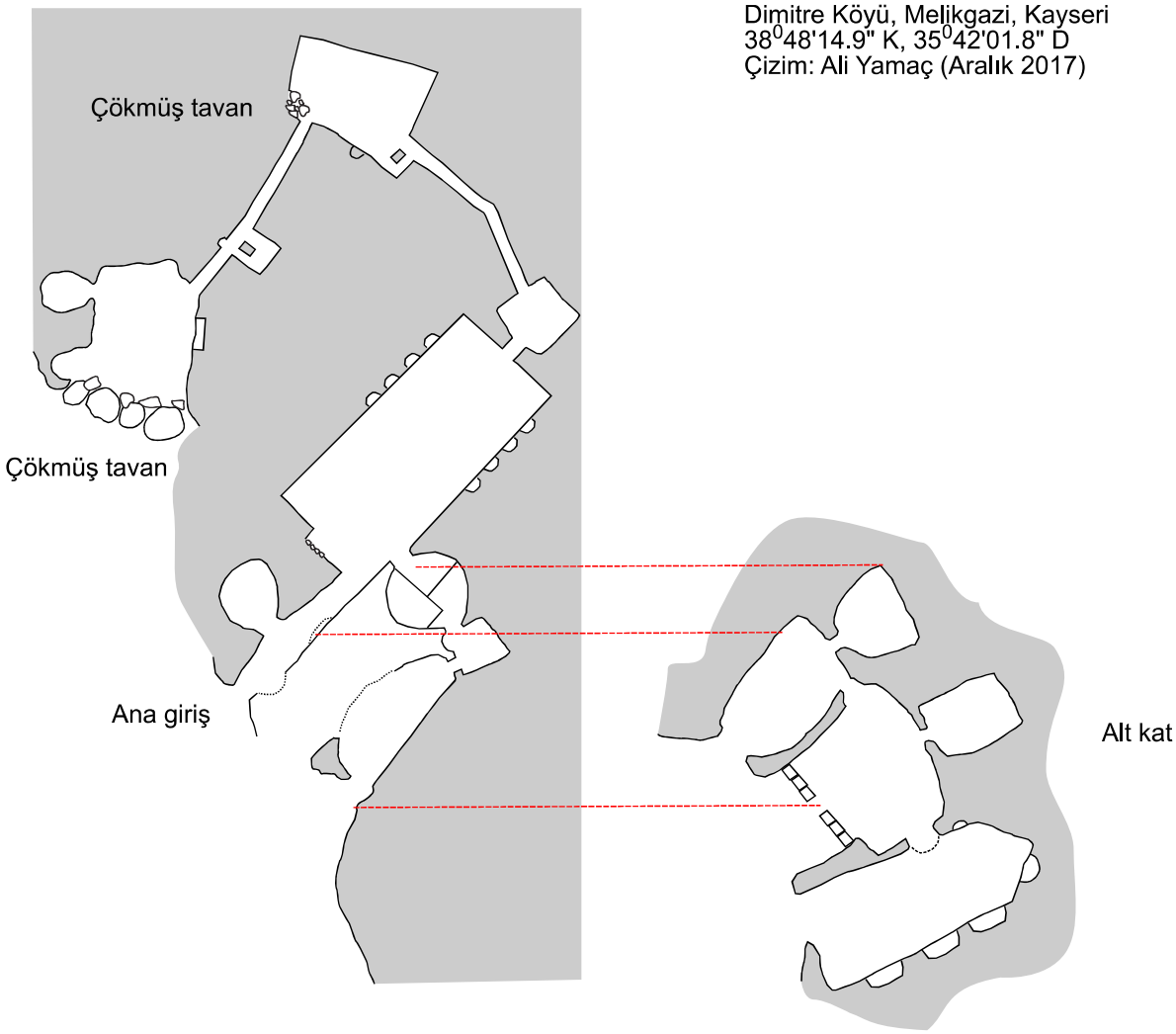
Koramaz Vadisi'nin bu kısmında bulunan sayısız kaya yerleşimi içinde bu, ana kayada üç etkileyici penceresi olan büyük yapı oldukça dikkat çekicidir. Daha önce değinilen 2 ve 3 nolu kiliselerin arasında bulunan bu yapının, hem 'salon' denilebilecek kadar büyük dört odası olması, hem de kuzey odası hariç hiçbir odanın duvarında niş bulunmaması bir mesken olmadığını düşündürse de, büyük emeklerle ve oldukça ihtimamlı bir işçilikle kazılmış bu yapının işlevi belirsizdir. Girişte karşılaşılan ilk mekan 29 m^2 bunun kuzeyindeki diğer mekan ise 25 m^2 dir ve sadece bu iki oda bile bir kaya oyma bir 'mesken' için anlamsız derecede büyüktür. Giriş mekanının ortasında bulunan hafriyat tavan çöküntüsü değildir ve olasılıkla daha geç bir tarihte dışarıdan buraya taşınmış, orta pencere de aynı dönemde örülerek kapatılmış olmalıdır. Giriş odasından farklı olarak, tavanı beşik tonoz şeklinde kazılmış kuzey odasının güney duvarında iki tane birer metre eninde ve derin niş mevcuttur. Duvarlarında ve tavanında ciddi çatlaklar olan ve çökme tehlikesi bulunan bu odanın yüzeye açılan bir havalandırma bacası da vardır. Doğu kısmındaki nispeten yeni ve düzgün taş duvarları göz önüne alarak, batıdaki odadan sonra bir geçitle ulaşılan güneybatıdaki son odanın ana yapıdan daha geç bir tarihte kazıldığını varsayabiliriz.

TURAN YERALTI YAPISI NO 1
Dimitre Köyü, Melikgazi, Kayseri
38^{0}48'14.9" K, 35^{0}42'01.8" D
Çizim: Ali Yamaç (Aralık 2017)

o'mag

TURAN (DİMİTRE) KAYA YERLEŞİMİ NO 1

Bu yeraltı yapı sisteminin en önemli mekanı; ana girişteki 5.5 m lik galerinin devamında ulaşılan, 9.5 x 4.3 m ölçülerinde, düzgün dikdörtgen planlı ve beşik tonoz şeklinde kazılmış, tavanı en yüksek noktasında 4.2 m olan devasa yapıdır. Kayseri civarında rastladığımız kaya oyması en büyük tek mekanlardan birisi olan bu salonun her iki duvarında da dörder niş mevcuttur. Yapının işlevi belirsiz olsa da, bir kilise olmadığı düşünülebilir. Bu büyük salonun kuzeybatı yönündeki karşı duvarında son derece düzgün kazılmış bir kapı ve geçitle ulaşılan küçük bir oda mevcuttur ve bu odadan sonra, batıya doğru devam eden tünellerinin savunma amaçlı kazıldığı kesindir. Kapı taşları yerlerinde mevcut olmasalarda tünel boyunca kazılmış iki adet operasyon odası belirgindir. İlginç olan nokta; savunmanın, güney duvarı tamamen çökmüş olan son odadan geriye doğru düzenlenmiş olmasıdır. Çöküntüden dolayı devamı araştırılamayan bu son oda bir mesken olarak kullanılıyor olmalıydı. Bu odanın kuzeyinde başlayan tünel kısa bir mesafe sonra bir operasyon odasına, ardından da büyük bir odaya ulaşmaktadır. Ne yazık ki bu odanın batı köşesi de tavandan düşen molozlarla tamamen tıkalıdır. Dolayısıyla, bu noktada başka bir tünel olup olmadığını anlayabilmek mümkün değildir. Aynı odanın doğu köşesindeki tünelin başlangıcında bulunan bir diğer operasyon odası da doğu yönüne doğru savunma vermektedir. Bu noktada, kapı taşının karşı duvarda bir şaftı olmaması bize bu savunma yapısının inşaatının tamamlanmadan bırakıldığını düşündürmektedir.

Ana giriş galerisinden doğuya doğru devam eden yeraltı yapıları ise daha sonraki dönemlerde kazılmış veya eski yapıların çağlar boyunca değiştirilerek kullanılmış şekli olmalıdır. Giriş galerisindeki çöküntülerle ulaşılabilen ama, tümünün de yeryüzüne kapısı olan tüm bu yapılar mesken veya besi yeridir. Benzer şekilde, büyük salonun doğusunda bulunan yuvarlak planlı küçük odanın içinde dik açılarla, 65 cm yüksekliğinde inşa edilmiş duvar bölmeleri, bahsi geçen salonun da bir dönem ahır/ ağıl olarak kullanıldığını ve bu kısmın da su ve yemlik olabileceğini düşündürmekte.

Turan Kaya Yerleşimi No 1

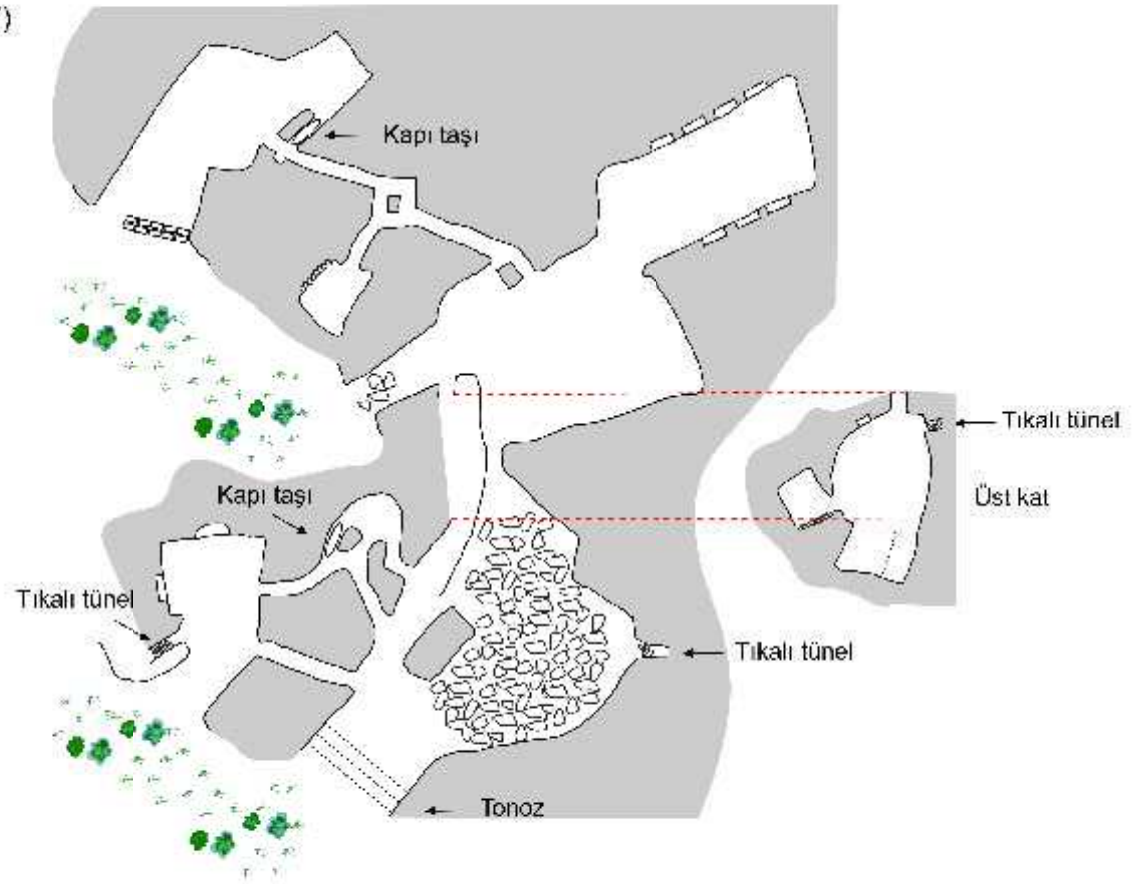

Turan Kaya Yerleşimi No 2

TURAN YERALTI YAPISI NO 2
"DUDU HANIM'IN EVİ"
Dimitre Köyü, Melikgazi, Kayseri

38°48'15.7" K, 35°42'00.8" D

Çizim: Ali Yamaç (Aralık 2017)

o'mag

TURAN (DİMİTRE) KAYA YERLEŞİMİ NO 2
'DUDU GÜZAY EVİ'

Önünde ve ardındaki tüm yapıların yıllar önce çöktüğü, yegane sağlam yapının ise üstümüzde duran, üç sıra kesme taştan yapılmış bir tonoz olduğu noktada yeraltı yapılarını ölçmeye hazırlanırken ziyaretimize gelen, yaşlı bir köy sakini bu yapının rahmetli halası Dudu Güzay'ın evi olduğunu ve çocukluğunun bu evde geçtiğini söyledi. Anlattığına göre, Turan Köyü yıllar önce boşaltılıp bugün bulunduğu yeni yerine taşınırken köylüler mağaraların önüne inşa edilmiş taş kesme eski evlerinin taşlarını da yeni evlerinde kullanmak için taşımışlar. Dolayısıyla; uzun yıllardır içine girmediği, bir kısmı sökülmüş, diğer birçok kısmı da geçen bunca yıl içinde çökmüş bu meskenin hangi kısmının ne amaçla kullanıldığı hatırlayamadı. Ama, çocukluğunun geçtiği bu evin tünellerini ve iki adet kapı taşını gayet iyi hatırlıyordu.

Gerçekten de, Dudu Hanım'ın 60 yıl öncesine dek mesken olarak kullandığı bu, iki kata yayılmış, birbirlerine tünellerle bağlı yedi odalı evinin tünellerinde iki tane devasa kapı taşı mevcuttu. Kuzey odasının doğusunda bulunan tünelin ağzını kapatan kapı taşının savunma yönü bu odaya doğrudur. Olasılıkla, bu oda antik çağda bir 'son sığınma mekanı' idi, daha sonraki çağlarda güney duvarı yıkılarak dışarıyla bağlantılı bir mekan haline getirilmiş olmalıdır. Yapının güneyinde bulunan diğer kapı taşı ve operasyon odası zaman içinde tekrar kazılarak geçişler genişletilmiştir.

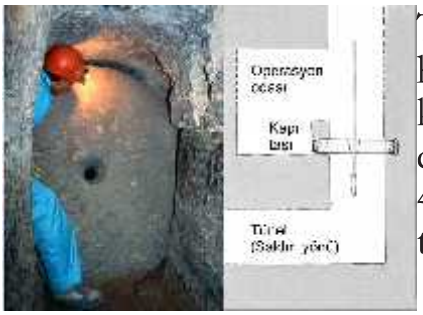
Görünen o ki, Dudu Hanım ve ailesi, kendilerinden yüzlerce yıl önce ve başka bir amaçla kazılmış bir yapıyı mesken edilmiş ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirmiş olmalılar. Kapadokya'da sıklıkla rastlanan bu uygulama, kayalara kazılmış bu yapıların ilk inşa tarihini belirlemeyi de imkansız hale getiriyor. Kiliseler daha sonra güvercinlik oluyor veya Roma kaya mezarları mesken haline geliyor. Ya da meskenler ahıra, ahırlar depolara dönüşüyor. Duvarlar yıkılıp yeni odalar açılıyor veya odaların içinde duvarlar örülüyor. Binlerce yıldır kayaların içinde yaşamanın süregelen geleneği bu.

TEŞEKKÜR

• Bu projenin devam etmesini mümkün kılan desteğiyle Kayseri'nin yeraltındaki kültürel mirasına sahip çıkan Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Mustafa Çelik'e,
• Bu projeye katkıları ve bu projeden bağımsız olarak, Türkiye'nin kültürel mirasının geleceğe aktarılmasına yönelik inanılmaz çabaları dolayısıyla ÇEKÜL Vakfı Başkanı Sayın Prof. Metin Sözen'e,
• Yıllardır devam eden bu proje sırasında tüm sorunlarımıza çözüm bulması ve yol göstermesi dışında, hiçbir çalışmamızda bizi yalnız bırakmayan, sevgili dostumuz, ÇEKÜL Vakfı Kayseri Koordinatörü Sayın Prof. Osman Özsoy'a,
• Projenin başından bu yana geçen yıllar boyunca desteğini ve ilgisini her daim hissettiğimiz Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkan Vekili Sayın Serdar Altuntuğ'a,
• Transferlerimizden konaklamamıza dek her türlü gereksinimimizi fazlası ile karşılayan Kayseri Büyükşehir Belediyesi Özel Kalem Müdürü Sayın Türker Fidancı'ya,
• Engin arazi bilgisiyle her daim yeni yeraltı yapıları keşfetmemizi sağlayan ve birçok çalışmamızda bizlere eşlik eden Sayın Bilgin Yazlık'a,
• Bölgedeki çalışmalarımızda bizlere her konuda destek olan Develi Belediyesi Başkan Yardımcısı Sayın Abdullah İslamoğlu'na,
• Bölgenin yeraltı yapıları ile ilgili tüm kişisel bilgilerini her fırsatta bizimle paylaşmasının dışında, bu projeye olan içten desteğini sürekli hissettiğimiz Develi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Sayın Ali Orhan'a,
• Develi İlçesi'ndeki her köyün muhtarını tanıyan ve bu bölgede vazgeçilmez desteğimiz olan Bahadır Toker'e,

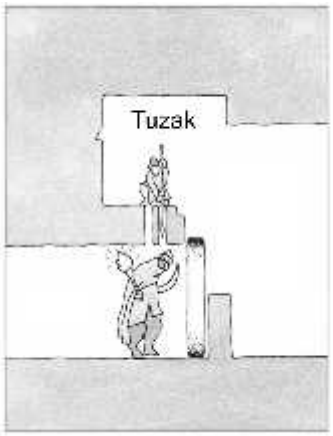
yürekten teşekkürü bir borç biliriz.

Ek 1: Sözlük

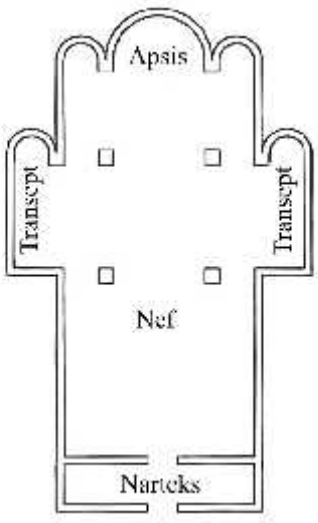
Taş Kapı: Savunma amaçlı kazılmış yeraltı şehirlerinde düşmanın girişini engellemek için tünelleri kapama amaçlı kullanılan, değirmen taşı benzeri dairesel taşlar. Kapadokya'da çapı 2.20 cm, kalınlığı 40 cm ve ağırlığı 700 kg a ulaşan örnekleri mevcuttur.

Operasyon Odası: Taş kapıları yuvarlayarak kapamak veya açmak için bu taş kapının arkasına, tünelin yan tarafına kazılan küçük oda.

Tuzak: Taş kapının önünde, düşmanın kapıya ulaşmasını zorlaştırmak için, tünel zeminine kazılan derin çukur veya tünel tavanına kazılan ve içeriden, operasyon odasından ulaşılan saldırı delikleri.

Silo: Yeraltı şehirlerindeki bazı odalarda tahıl ve hububat depolamak için odanın zeminine kazılmış, ağızları nispeten dar, içi ve derinliği fazla oyuklar.

Apsis: Kiliselerin mihrabını ve sunak odasını kapsayan, çoğunlukla tonoz ya da kubbe ile örtülü yarım daire planlı girinti.

Nef: Kilise mimarisinde apsise dik olarak uzanan, sütun yada paye dizileriyle ayrılan ve insanların dua ettiği ana mekan.

Transept: 'Haç Kolu' da denilen, Ortaçağ'dan başlayarak günümüze dek kilise mimarisinde haç şeklindeki kilise planının sağ ve sol kollarına verilen isim.

Narteks: Kilisenin giriş bölümü olarak da tanımlanan ve 'nef' ten genellikle duvarlar yahut sütunlar ile ayrılan kısım

Mesa: Erozyon dolayısıyla bazı kısımları dik duvarlar halinde aşınmış, üstü tümüyle düz plato.

Kline: Roma kaya mezarlarında ölülerin konulduğu, ana kayaya oyulmuş taş 'yatak'.

Ek 2: Protokol

KAYSERİ'DE YERALTI YAPILARI ENVANTERİ

HAZIRLANMASI İŞİ PROTOKOLÜ

MADDE 1- PROTOKOLÜN KONUSU

Kayseri merkezi ve ilçeleri Kayseri ili merkezi ve civar ilçeleri yüzyıllar süren kesintisiz bir iskana sahiptir. Özellikle; bölgedeki yanardağlar tarafından yüzeye püsküren ve kalınlığı yer yer 400 m'yi geçen, yumuşak ve kazılması kolay tüf kayaçlar oyularak oluşturulan yeraltı şehirleri, yerleşimler, tüneller Kayseri'nin tarihsel birikiminin en önemli unsurlarından biridir.

Hem Kayseri merkezde, hem de ilçelerde yaygın olarak rastlanan ve bazı örneklerin tarihleri yüzyıllarla ölçülen bu yeraltı yerleşimlerinin yer yer hızlı yapılaşmanın kurbanı olduğu bilinmektedir. Mülkiyetleri 2863 sayılı kanunla devlete ait olan ve aynı kanunla koruma altına alınmış olan bu yeraltı yapılarına yüzeydeki herhangi bir inşaat veya temel kazısıyla zarar verilmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Bunun ilk ve en önemli adımı da tüm bu yeraltı yapılarının envanterlenerek kayıt altına alınmasıdır. Bu envanter çalışması tarihi öneme sahip söz konusu mimari yapının haritalanması ve coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla konumlandırılmasının yanı sıra yerleştiği jeolojik birimin ilgili yer bilimi disiplinleri açısından incelenmesi ve bölge tarihi ile ilişkilendirilmesini de kapsamalıdır.

Sonuç olarak; en az yerüstü kadar önemli ve değerli bir yeraltı birikimine sahip olan Kayseri'nin bu tarihsel mirasının en kısa sürede belgelenmesi, kayıtlara geçirilmesi ve tüm değerleri ile bir bütün halinde korunmaya alınması gerekmektedir.

MADDE 2- TARAFLAR

- BELEDİYE: Kayseri Büyükşehir Belediyesi
- OBRUK Mağara Araştırma Grubu
- ÇEKÜL: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı

2008 yılında İstanbul'da kurulan OBRUK Mağara Araştırma Grubu, farklı kulüp ve derneklerden 30'dan fazla deneyimli üyeye sahiptir. Bu üyelerin yanı sıra, yürütülen proje kapsamında çeşitli disiplinlerde faaliyet gösteren birçok akademisyenden de teknik destek almaktadır. Grup daha önce Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Milli Parklar Genel Müdürlüğü ile işbirliği içinde Küre Dağları Milli Parkı Mağaraları ve Kahramanmaraş Kuzeyi Mağaraları envanterlerini tamamlamıştır. Yeraltı yapılarının araştırılması ve haritalanması konusunda Türkiye'nin en tecrübeli mağaracılarını bünyesinde barındıran grup üyeleri 2009 yılında, proje yürütücüsü Dr. Çiğdem Aygün nezaretinde Ayasofya ve Topkapı Sarayı yeraltı yapıları araştırma projesini gerçekleştirmiştir. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı ile birlikte yürütülen Gaziantep Yeraltı Yapıları Envanterleme Projesi ise geçen yıl tamamlanmıştır. Bu çalışmalar dışında; Nevşehir Müze Müdürlüğü nezaretinde sürdürülen Derinkuyu, Mazı, Tatlarin ve Aksaray Müze Müdürlüğü nezaretinde sürdürülen Saratlı – Aziz Mercurius yeraltı şehirleri haritalama çalışmaları da ekibin yürüttüğü diğer çalışmalardan bazılandır. OBRUK Mağara Araştırma Grubu Türkiye'nin mağaracılık alanında tek süreli yayınını da yapmaktadır. Geçen yıllar içinde National Geographic ve Atlas dergilerinde yayımlanan 11 makaleye ek olarak yurtdışı kongrelerde 8 tebliğ verilmiş ve yabancı hakemli dergilerde 6 bilimsel makale yayımlanmıştır.

MADDE 3- PROTOKOLÜN AMACI

Bu projenin amacı, Kayseri ili sınırları içinde bulunan ve farklı sebepler yüzünden her geçen gün biraz daha tahrip olan ve bazıları tümüyle yok olma riski taşıyan yeraltı yapılarının; görsel materyal ve coğrafi bilgi sistemi araçları ile belgelenmesi, uygun teknik ekipmanlar kullanılarak haritalanması, yapıyı barındıran jeolojik birimin ilgili yer bilimi disiplinleri açısından incelenmesi, tarihsel süreçte yüklendiği işlevler hakkında varsa mevcut bilgilerin derlenmesi ve bütün bu çalışmalar ışığında toplanan verilerin uygun bir formata getirilerek envanterlerinin yapılmasıdır.

Bu çalışma; hem bazılarının tarihi yüzyıllarla ölçülen bu tarihsel mirasın korunmasını sağlayacak, hem de bu yapıların gelecekte mümkün olabilecek kullanım alanlarının projelendirilmesi için bir ilk adım olacaktır.

MADDE 4- YÖNTEM

- Yapılması planlanan çalışma temel olarak Kayseri'de mevcut yeraltı yapılarının (mağara, yeraltı şehri, bannak, yerleşim, tünel, vs.) tespit edilmesi, ölçülmesi ve haritalanmasından ibarettir.
- Bu çalışma sırasında başlangıç olarak Kayseri şehri alınacak, şehir merkezindeki çalışmaların tamamlanmasının ardından çalışmalar ilçelere yönlendirilecektir.
- Çalışmada ağırlık verilecek noktalar Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri Müzesi yetkilileri ve ÇEKÜL Vakfı'nın önerileriyle oluşturulacaktır.
- İlk aşamada, hakkında bilgi sahibi olunan tüm yeraltı yapıları bölge haritası üzerine işaretlenecek, ardından şehir merkezinden başlayarak tüm bölgede yeraltı yapıları araştırmasına geçilecektir.
- Bu, ikinci aşamada, varlığının bilgisine sahip olunan tüm yapılar tespit edilip ölçülecek ve ana plana işlenecektir. Tünel, yeraltı şehri gibi arkeolojik ve mimari öneme sahip yapılar ise; mimari ölçümler dışında, eğim ve yönleri de ölçülerek araştırılacak, yüzeye bağlantılı oldukları noktalar referans alınarak mümkün olduğunca doğru bir şekilde bölge yüzey haritasına işlenecektir.
- Bu çalışma sırasında; her yeraltı yapısı ayrı bir föy halinde envanterlenecek, yapının planı, çizimi, özellikleri ve fotoğrafları bu şekilde; ayrı fişler halinde kayda alınacaktır.

MADDE 5- ÇALIŞMA EKİBİ

Proje, OBRUK Mağara Araştırma Grubu'na üye mağaracılar ve OBRUK Mağara Araştırma Grubu'nun bilimsel gözlem ve olası teknik incelemeleri kapsayan tamamlayıcı faaliyetleri gerçekleştirmek üzere anlaştığı ve taraflar tarafından onaylanan iştirakçiler tarafından yürütülecektir.

Yeraltı ölçüm çalışmalarında 3, azami 4 kişilik ekipler halinde çalışılması ideal olduğu için, bu projede görev alacak ekip çoğunlukla gün başına 4-6 kişi civarında olacaktır. Ölçüm ve haritalama çalışmaları yanı sıra gerçekleştirilecek bir başka çalışma daha mevcut ise ekip azami 6-8 kişi olacaktır.

MADDE 6- SÜRE

Elimizde Kayseri yeraltı yapılarına ait herhangi kapsamlı bir veri olmaması ve bölgede daha önce tespit edilmiş bazı yeraltı yapılarının büyüklüğü göz önüne alındığında bahsi geçen projenin yaklaşık üç yıl ve toplam 1400 adam/gün sürebileceği öngörülmektedir.

MADDE 7- TARAFLARIN SORUMLULUKLARI

- Belediye'nin Yükümlüklükleri;
  - A. Çalışmanın idaresinin sağlanması,
  - B. Bir kısmı özel mülkiyette, diğer bir kısmı ise kamu alanlarında yer alan tüm yeraltı yapıların araştırılması için gerekli izinlerin sözlü ve/veya yazılı olarak alınması,
  - C. İşin yapılabilmesi için çalışma ekibinin ihtiyaç duyacağı; ulaşım, konaklama, iaşe giderlerinin karşılanması.

- OBRUK'un Yükümlülükleri;

  - A. Kayseri ili sınırları içinde mevcut yeraltı yapılarının (mağara, yeraltı şehri, barınak, yerleşim, tünel, vs.) tespit edilmesi, ölçülmesi, haritalanması ve envanterlerinin yapılması,
  - B. Araştırma sırasında çalışılacak yeraltı yapılarında rastlanabilecek hiçbir tarihi buluntuya dokunulmadan korunması,
  - C. Mimari yapıların yanı sıra tüm buluntuların fotoğraflarla belgelenmesi,
  - D. Tarihsel öneme sahip herhangi bir buluntu ile karşılaşılması durumunda yetkililere bildirilmesi,
  - E. Çalışmaya katılan ekibin, iş güvenliğinin sağlanarak olası kazalara yönelik önlemlerin alınması,

- ÇEKÜL'ün Yükümlülükleri;
  - A. Çalışmanın koordinasyonu ve sekretarya görevleri ÇEKÜL Vakfı Kayseri Temsilciliği tarafından yürütülecektir.

MADDE 8- DİĞER HÜKÜMLER

A. Çalışma esnasında meydana gelebilecek can ve mal kayıplarından Belediye ve ÇEKÜL sorumlu tutulamaz.

B. Çalışma arşivleri ve çıktıları Belediye'ye ait olup, Belediye'den izin almaksızın kullanılamaz ve yayınlanamaz.

MADDE 9-YÜRÜTME/YÜRÜRLÜK

A. İşbu protokol imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.

B. Protokolden doğan ihtilaflar iyi niyet çerçevesinde taraflar arasında çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Bu mümkün olmadığı takdirde Kayseri Mahkemeleri yetkilidir.

C. Dokuz (9) maddeden oluşan bu protokol ilgili taraflarca 3 nüsha olarak **…/…/2017** tarihinde imzalanmıştır.

Av. Hüseyin BEYHAN	**Prof.Dr. Metin SÖZEN**	**Ali M. YAMAÇ**
Başkan a.	**ÇEKÜL Vakfı**	**OBRUK**
Genel Sekreter		

Ek 3: "Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri Projesi" nde araştırılan tüm yeraltı yapıları ve yeraltı şehirleri

Ali Dağı Yeraltı Şehri
Ali Saip Paşa Yeraltı Şehri
Gesi/Değirmendere Vadisi Kaya Yerleşimleri
Çatalin Yeraltı Şehri
Penzikli Yeraltı Şehri
Kırlangıç Vadisi Yeraltı Şehri
Ötedere Vadisi Yeraltı Şehri No 1
Ötedere Vadisi Yeraltı Şehri No 2
Ötedere Vadisi Su Yapıları
Belağası Kaya Yerleşimi
Belağası Yeraltı Şehri No 1
Belağası Yeraltı Şehri No 2
Doğanlı (Kırkmerdiven) Yeraltı Şehri
Güzelöz Yeraltı Şehri
Mimar Sinan Yeraltı Şehri
Ağırnas Yeraltı Şehri
Mustafa Bozdemir Yeraltı Şehri
Akbin Vadisi Kaya Yerleşimleri
Subaşı Yeraltı Şehri
Avedik Vadisi Kaya Yerleşimleri
Talasıra Yeraltı Şehri
Danalık Yeraltı Şehri
Emiruşağı Yeraltı Şehri
Fatinler İni Yeraltı Şehri
İncili Yeraltı Şehri
Kuruköprü Yeraltı Yapısı
Sümengen Yeraltı Şehri
Kirkor Mevkii Yeraltı Şehri
Kuşcağız Yeraltı Şehri
Harman Yeraltı Şehri
Gülistan Yeraltı Şehri
Kömür Yeraltı Şehri
Eski Pusatlı Yeraltı Şehri
Kıranardı 10 kalay maden ocağı
Güney Mahallesi Kaya Kilisesi
Subaşı Kaya Kilisesi ve yapıları
Gazi Mahallesi sarnıç
Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 1
Şahmelik Vadisi Yeraltı Şehri No 2

Şahmelik Vadisi doğu kaya yerleşimleri
Tombak Tepe kaya yerleşimleri
Ayşepınar Köyü Roma kaya mezarları
Öksenek Kaya Kilisesi
Mahmutçuk Yeraltı Şehri
Yeniköy Roma kaya mezarları
Isbıdın Kaya Kilisesi
Vekse Kaya Kilisesi No 1
Vekse Kaya Kilisesi No 2
Vekse Kaya Kilisesi No 3
Vekse Kaya Yerleşimi
Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 1
Turan (Dimitre) Kaya Yerleşimi No 2

Ek 4: OBRUK Mağara Araştırma Grubu Kayseri Çalışmaları:

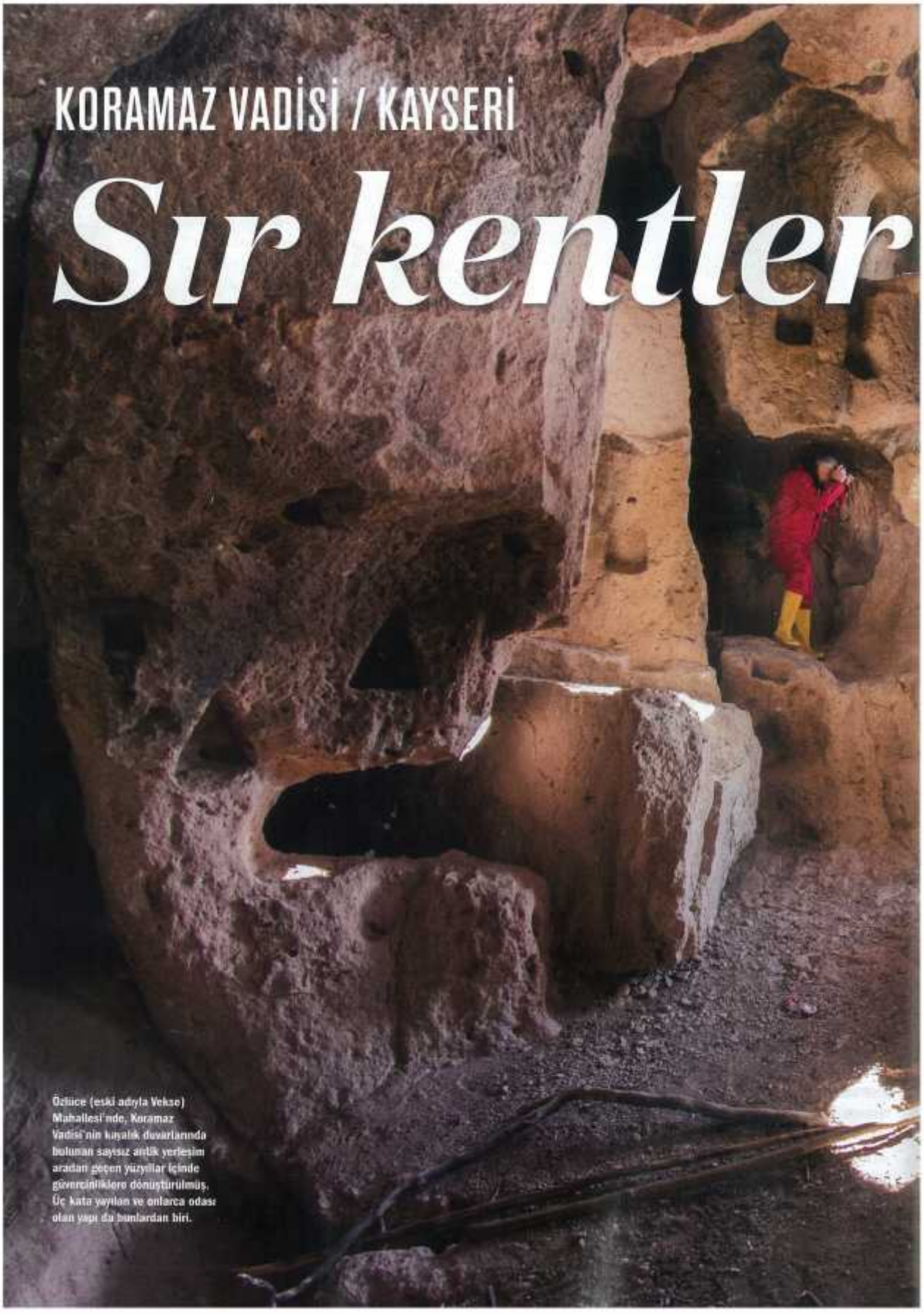
27-29 Aralık 2013	1. Araştırma	
25-28 Ocak 2014	2. Araştırma	
27 Şubat-2 Mart 2014	3. Araştırma	
3-6 Nisan 2014	4. Araştırma	
15-19 Mayıs 2014	5. Araştırma	
12-15 Haziran 2014	6. Araştırma	1. Ara Rapor
24-27 Ekim 2014	7. Araştırma	
7-9 Kasım 2014	8. Araştırma	
4-7 Nisan 2015	9. Araştırma	
3-6 Temmuz 2015	10. Araştırma	2. Ara Rapor
5-8 Aralık 2015	11. Araştırma	
1-4 Nisan 2016	12. Araştırma	
8-12 Ekim 2016	13. Araştırma	
6-10 Ocak 2017	14. Araştırma	
15-19 Şubat 2017	15. Araştırma	
13-16 Nisan 2017	16. Araştırma	
12-15 Mayıs 2017	17. Araştırma	3. Ara Rapor
10-11 Temmuz 2017	18. Araştırma	
12-16 Ağustos 2017	19. Araştırma	
25-29 Ekim 2017	20. Araştırma	
6-11 Aralık 2017	21. Araştırma	4. Ara Rapor

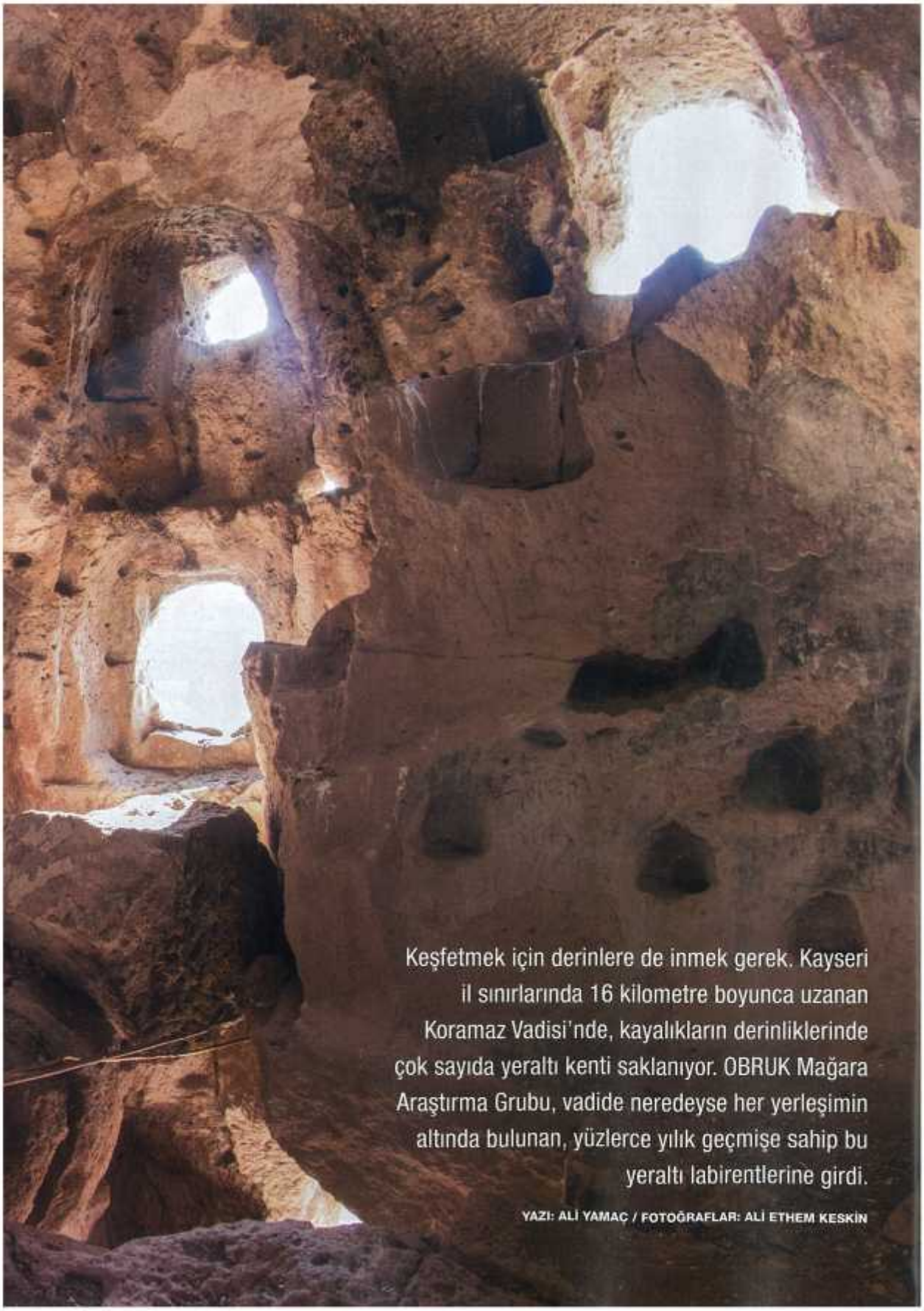
KASIM 2017 İTİBARIYLA ÇALIŞILAN YERALTI YAPILARI VE YERALTI ŞEHİRLERİ

1. Ali Dağı Yeraltı Şehri
2. Ali Saip Paşa Yeraltı Şehri
3. Gesi / Değirmendere Vadisi kaya yerleşimleri, Çatalin ve Penzikli yeraltı şehirleri
4. Belağası kaya yerleşimi, No 1 ve No 2 yeraltı şehirleri, Ötedere Vadisi No 1 ve No 2 yeraltı şehirleri
5. Kırlangıç Vadisi Yeraltı Şehri
6. Güzelöz Yeraltı Şehri
7. Doğanlı Yeraltı Şehri
8. Ağırnas, Mimar Sinan ve Mustafa Bozdemir yeraltı şehirleri, Akbin Vadisi kaya yerleşimleri
9. Subaşı Yeraltı Şehri
10. Demokrasi kaya yerleşimleri
11. Talasıra Yeraltı Şehri
12. Danalık Yeraltı Şehri
13. Dadaloğlu kaya yerleşimleri
14. Emiruşağı Yeraltı Şehri
15. İncili Yeraltı Şehri
16. Sümengen Yeraltı Şehri
17. Kirkor Mevkii Yeraltı Şehri
18. Kuruköprü Yeraltı Şehri
19. Fatinler Yeraltı Şehri
20. Kuşcağız Yeraltı Şehri
21. Kömür Yeraltı Şehri
22. Gülistan Yeraltı Şehri
23. Harman Yeri Yeraltı Şehri
24. Subaşı kaya kilisesi
25. Şahmelik Vadisi
26. Gazi Sarnıç
27. Tombak Tepe kaya yerleşimleri
28. Ayşepınar kaya mezarları
29. Öksenek kaya kilisesi
30. Mahmutçuk Yeraltı Şehri
31. Yeniköy kaya mezarları
32. Eski Pusatlı Yeraltı Şehri

Ek 5: ATLAS Dergisi'nin Şubat 2018 sayısında yayımlanan makalemiz

Keşfetmek için derinlere de inmek gerek. Kayseri il sınırlarında 16 kilometre boyunca uzanan Koramaz Vadisi'nde, kayalıkların derinliklerinde çok sayıda yeraltı kenti saklanıyor. OBRUK Mağara Araştırma Grubu, vadide neredeyse her yerleşimin altında bulunan, yüzlerce yılık geçmişe sahip bu yeraltı labirentlerine girdi.

YAZI: ALİ YAMAÇ / FOTOĞRAFLAR: ALİ ETHEM KESKİN

BEYAZ VADİ

Vekse'nin doğusunda, kayalık bir sırtın zirvesinde bulunan ve ismi bilinmediği için, OBRUK Mağara Araştırma Grubu tarafından "Vekse Kaya Kilisesi No 1" olarak envanterlenen yapının önündeki manzara, Koramaz Vadisi'nin kış güzelliğini gözler önüne seriyor.

Turan (eski adıyla Dimitre) Mahallesi, kaya heyelanları nedeniyle harap olmuş ve terkedilmiş taş evler ve kaya yerleşimleriyle dolu.

Sürünerek ilerlediğimiz dehlizin genişliği 62 santimetre, yükseklik ise sadece 33 santimetre. Bu ölçüleri gayet iyi biliyoruz, çünkü sürünürken bir yandan da her istasyonda ölçüm yapıyor ve pusula kullanıyoruz. Kafalarımızdaki kasklarla bu dehlize sığamadığımız için artık onları çıkartıp önümüzden iterek ilerlemek zorundayız çünkü dehlizi aydınlatan yegâne ışık kaynağımız kasklarımıza takılı fenerlerimiz...

Hem ölçümleri yazdığım defteri, hem de kaskı beraberce itmek ve bir yandan da sürünmeye devam etmek gitgide zorlaşıyor. Son "kapı taşı"ndan sonra başlayan bu tünel tam 44 metredir devam ediyor. En kötüsü, bu tünelin bir odaya açılmadan ansızın tıkanarak bitmesi olur, çünkü o zaman tüm bu 44 metreyi geri geri sürünmek zorunda kalacağız. Daha da beteri, yaklaşık dört buçuk saattir bu yeraltı labirentinde ölçüm alıyor, haritalama yapıyoruz, ama yeraltına girdiğimiz ilk noktanın şu anda nerede kaldığına dair en ufak bir fikrimiz bile yok.

OBRUK Mağara Araştırma Grubu olarak

"Vekse Kaya Kilisesi No 1", tüm Koramaz Vadisi'nin en büyük ve en sağlam kalmış kaya kilisesi.

Kayseri ilinin doğusundaki Koramaz Vadisi'nde bir diğer yeraltı şehrini ölçüyoruz ve bu işi tam tamına dört yıldır yapıyoruz. Dört yıl önce Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı ile "Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri" projesini imzaladık. O tarihten bu yana bölgede daha önce hiç araştırılmamış sayısız yeraltı şehrini ve kaya yerleşimini tespit ettik, ölçtük ve haritaladık.

Öte yandan, yıllardır tüm Kayseri'de sürdürdüğümüz bu projenin şimdiye dek karşılaştığımız en zor kısmı Koramaz Vadisi'ydi. Zorluğu, bu vadideki yeraltı şehirlerinin daracık tünellerinden kaynaklanmıyordu; onlara zaten alışmıştık. Zorluk, Koramaz Vadisi'ndeki kaya yerleşimlerinin yoğunluğuydu. Aynı kayalık duvara altlı üstlü kazılmış ve tarihleri binlerce yıla uzanan yüzlerce kaya yapısını, birini bile atlamadan, tek tek ölçüp haritalamak zorundaydık.

Kapadokya, tüm Anadolu'nun volkanik aktivitesi en yoğun bölgesi. Yaklaşık 11 milyon yıl önce faaliyete geçen yanardağların püskürttüğü kayaçlar bölgeye inanılmayacak kalınlıkta volkanik kaya yığmıştı. Yanardağ deyince

aklınıza sadece Erciyes ve Hasandağ gelmesin, Kapadokya'da küçüklü büyüklü yüzlerce volkan konisi olduğu biliniyor. Türkiye'nin en önemli jeologlarından Prof. İhsan Ketin yıllar önce yaptığı bir araştırmada sadece Erciyes civarında 69 farklı volkan tespit etmişti. Tüm bu yanardağların milyonlarca yıl boyunca püskürttüğü bu yumuşak kayaç, yüzeyde akan nehirlerin aşındırmasıyla derin ve uzun vadileri oluşturdu. Bu vadilerin dik duvarları da yüzyıllar boyunca bu bölgede yaşayan insanlar tarafından kazıldı. Kayaların içine evler, ahırlar, güvercinlikler, savunma yapıları ve kiliseler inşa edildi.

VADİYE TUTUNMUŞ YAŞAMLAR

"Türkiye'nin en güzel vadilerinden birisi..." Bu cümleyi daha önce ne kadar çok okudunuz, değil mi? Türkiye'nin doğusundan batısına sayısız vadi "en güzel"dir. Doğası, ağaçları ve dereleri ile tüm Türkiye coğrafyası güzel vadilerle doludur, ama bazı vadiler güzelden de öte değerlidir. Ihlara Vadisi bunlardan biridir. Evet, küçük deresi, vadisindeki ağaçları ve doğası ile çok güzeldir, ama aynı zamanda, kayalık duvarlarına kazılmış onlarca kilisesiyle de önem taşır.

Doğudan batıya, Koramaz Dağı'ndan Kayseri'nin kuzeyine dek 16 kilometre uzanan

Bağpınar (eski adıyla Isbıdın) Mahallesi'nin hemen dışındaki kayalık bir yamaçta bulunan kaya kilisesindeki freskler yoğun tahribata rağmen hâlâ görülebiliyor (solda). Bölgede yüzyıllardır devam eden mimari gelenekte üst katın ahşap kirişlerinin ağırlığını alt kattaki kesme taştan yapılmış beşik tonoz taşıyor. Ancak bu yapılar günümüzde terk edilmiş durumda. Koramaz Vadisi'nin mahallelerinin sakinleri artık büyük şehirlere göç ediyor (sağda).

Koramaz Vadisi de Türkiye'nin önemli vadilerinden biri. Değeri sadece doğal güzelliklerinden, derelerinden, vadinin her tarafında yetişen, bazıları endemik bitkilerden kaynaklanmıyor. Bu vadi, Ağırnas'tan Dimitre'ye (Turan), oradan Gesi'nin Vekse (Özlüce) ve Melikgazi'nin Isbıdın (Bağpınar) yerleşimlerine dek ulaşan güzergâhı boyunca sayılamayacak kadar çok antik kaya yerleşimine de ev sahipliği yapıyor. Koramaz Vadisi, kelimenin tam anlamıyla, kayalara oyulmuş yerleşimlerle dolu.

Pek çok kaynakta, "Mimar Sinan'ın doğduğu yer" olarak belirtilen Ağırnas, Koramaz Vadisi'nin doğuya doğru en uç noktası, bir anlamda buradaki başlangıcı. Mahallenin evlerinin altı birbirlerine bağlı bir yeraltı şehri kompleksi ile örülü durumda. Bu da Ağırnas'ta en az bin yıldan bu yana yerleşim bulunduğunu düşündürüyor. Öte yandan, 500 metre doğuda bulunan Koramaz Vadisi'nin duvarları da kaya yerleşimleriyle dolu. Çalışmalarımız sırasında bu kayalık duvarda tam 154 yapıyı ölçtük ve haritaladık. Bunların arasında Roma kaya mezarları da vardı. Tüm bu yapılar, Ağırnas sakinlerinin en az bin yıldan çok daha uzun bir zamandır burada yaşadığının bir kanıtı diyebiliriz.

Koramaz Vadisi, Ağırnas'tan dört kilometre

Kayalara oyulmuş mekânlar küler olarak kullanmaya çok uygun. Vekseli bir aile de yiyeceklerini evlerinin altındaki kaya yerleşiminde saklıyor (sağda). Subaşı Köyü'nün 400 metre batısında bir kaya kilisesi ve etrafında yine kayalara oyulmuş sayısız yapı bulunuyor (karşı sayfada).

Koramaz Vadisi'nin kayalıklarının içine yüzyıllar boyunca evler, ahırlar, güvercinlikler, savunma yapıları ve ibadethaneler kazıldı.

sonra Dimitre'ye ulaşıyor. Bu noktada vadi duvarındaki kaya yerleşimleri Ağırnas ile karşılaştırılamayacak kadar fazla. Bunun temel nedenlerinden biri, Ağırnas'tan farklı olarak, Dimitre sakinlerinin yakın zamana dek bu kayalara oyulmuş yapılarda yaşamaları. Köy, kaya çökmeleri dolayısıyla yaşanmaz hale gelince, 50 yıl kadar önce 500 metre kadar güneye, platonun üzerindeki düzlüğe taşınmış.

Tam eski Dimitre'de bir çöküntüden içeriye girip kayalara oyulmuş odaları ölçmeye hazırlanırken ziyaretimize gelen, yaşlı bir yöre sakini bize "orası rahmetli halam Dudu'nun evi, benim çocukluğum orada geçti" demez mi? Peki, Dudu Hanım'ın altı odalı ve birbirlerine tünellerle bağlı evini ölçerken bulduğumuz iki tane devasa, yeraltı şehirlerinde görülen ve tünelleri düşmana karşı korumak için kullanılan "kapı taşı"nın bu evin içinde ne işi var? Olasılıkla, Dudu Hanım ve ailesi, kendilerinden yüzlerce yıl önce ve başka bir amaçla kazılmış bir yapıyı mesken edinmiş ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirmiş. Kapadokya'da sıklıkla rastlanan bu uygulama, kayalara kazılmış bu yapıların ilk inşa tarihini belirlemeyi de imkânsız hale getiriyor. Kiliseler daha sonra güvercinlik oluyor veya Roma kaya mezarları mesken haline geliyor. Ya da meskenler ahıra, ahırlar depolara dönüşüyor. Duvarlar yıkılıp yeni odalar açılıyor veya odaların içinde duvarlar örülüyor. Binlerce yıldır kayaların içinde yaşamanın süregelen geleneği bu.

Koramaz Vadisi'nin Dimitre'den bir sonraki durağı ise Vekse (Özlüce). Vekse, vadinin en ufak mahallesi. Öte yandan, Dimitre'den farklı olarak bu yerleşim yüzyıllardır şu anda bulunduğu yerde yaşamını sürdürmüş. Vekse, Koramaz Vadisi'nin güney yamacında kurulu. Vadinin karşı yamacı yaklaşık 10 metre

OBRUK Mağara Araştırma Grubu, Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri çalışmaları kapsamında sayısız keşif gerçekleştirdi.

Dimitre Köyü'nün kaya yerleşimlerinde yüzyıllar boyu kullanılan yuvarlak kapı taşları hâlâ sapasağlam duruyor (solda).

yüksekliğinde, boydan boya bir duvar gibi uzanan kırmızı renkli volkanik kayaçla kaplı. Bu kayalık duvardaki sayısız kaya yerleşiminin pencere ve kapı deliklerinden esinlenen Vekseliler buraya "Yedi Delikler" ismini vermiş. İlk gün bu kayalık duvarı araştırıp üç farklı kaya kilisesini ölçtükten sonra Vekse'nin muhtarı ile yerleşimi tekrar gezdik. Bize, bir rehberiniz olmadan bulunması ve görülmesi pek mümkün olmayan sayısız yapı ve mimari öğe, işleme gösterdi. Mahalle birbirinden güzel eski evlerle dolu. Çoğu bugün terk edilmiş olsa da Vekse'nin dar sokaklarını dolaşırken her köşede yüzlerce yıllık bir geçmişi hissedebiliyorsunuz. Bununla birlikte günümüzdeki yaşantıdan hemen hemen hiçbir iz bulamıyoruz.

Yerleşim neredeyse tamamen terk edilmiş gibi. Namaz saati merak edip kafamızı şöyle bir caminin içine doğru uzatıp bakıyoruz. İçeride sadece dört kişinin olması, nüfusun "yoğunluğunu" da gösteriyor. Bize rehberlik edecek muhtarı Kayseri'den bizzat alıp buraya biz getirmiştik. Kendisine "nerede bu mahallede yaşayanlar" diye sorduğumuzda burasının günümüzde adeta bir yazlık gibi kullanıldığını anlatıyor: "Herkes şehirde, apartmanlarda yaşamayı tercih ediyor."

Vekse'yi dolaşırken muhtara "karşı vadideki kaya yerleşimlerinde hiç yeraltı şehri veya kapı taşı olan bir tünel var mı" diye soruyoruz. Muhtar "karşı vadide hiç yok, buradaki yegâne yeraltı şehri benim evin altında" diye yanıtlıyor.

Gerçekten de muhtarın yüzyıllık evinin bodrumundan girilen bir dehliz büyük bir yeraltı odasına, ardından da birbirine tünellerle bağlı bir yeraltı şehrine bağlanıyor. Muhtarın ailesi tarafından bugün bir kiler veya soğuk hava deposu olarak kullanılan bu yeraltı şehrinde aklınıza hangi yiyecek geliyorsa mevcut. Kasalar dolusu elma, bidonlar dolusu salatalık ve biber turşusunun yanı sıra, yine bidonlarda peynirler dizilmiş tüketilecekleri günü bekliyor. Yerde yatan ve bir zamanlar tünel girişini kapamak için kullanılan devasa bir kapı taşı şimdilerde evin masası ve üstü elma kasalarıyla doluydu. Ama en ilginci, yerdeki kuma oturtulmuş 15-20 armut.

Dimitre Köyü'nde kayaya oyulmuş devasa salonun yapılış amacı henüz belirlenemedi.

Sordüğumuzda muhtar: "Onlara taş armudu denir. Ham iken toplar, bu şekilde saklarız. Bahar geldiğinde inanılmaz sulu ve lezzetli olurlar. Mayıs ayında gelin, tadına bakarsınız."

Vekse, tarımsal açıdan çok zengin. Vadideki diğer yerleşimlerden farklı olarak burada vadinin her iki yamacı da teraslanmış ve meyve sebze tarımı yapılıyor. Vekselilerin "kama" dedikleri bu teraslarda yapılan tarım bugün eskiye oranla hayli azalmış olsa da hâlâ devam ediyor. Öte yandan, vadideki doğal bitki örtüsü de yörede yaşayanlara farklı lezzetler sunuyor. Ceviz ve kuşburnu dışında yöreye özgü "gilaburu" da bunlardan biri. Suyu tüm Kayseri'de sevilen ve yaygın olarak tüketilen bu bitki, Koramaz Vadisi'nin bir diğer doğal değeri.

YÜZYILLARIN MİRASI

Ağırnas, Dimitre ve Vekse gibi kendisinden önce gelen tüm yerleşimlerin aksine Isbıdın, bugünkü adıyla Bağpınar Mahallesi, Koramaz Vadisi'nin kuzey yamacına kurulmuş. Hem yerleşimin etrafında, hem de karşı kayalık yamaçta yine sayısız kaya yerleşimi mevcut. Ama bu yapıların biri çok özel: 300 metre kadar güneybatıda, vadiyi geçen köprünün yanındaki kayalık sırtta bulunan küçük bir kaya kilisesi Kayseri'de şimdiye dek rastladığımız en güzel freskleri barındırıyor. Gerçi, bölgenin her noktasında rastladığımız yoğun defineci faaliyeti bu kaya kilisesinde de onarılamaz izler bırakmış, ama hiç olmazsa bazı freskler hâlâ görülebilir durumda. Kilisenin etrafında bulunan kayalara oyulmuş ve bir kısmı çökmüş, bazıları ise tahrip edilmiş diğer yapılar ise bize buranın 1000 yıl kadar önce dini bir yapı kompleksi olduğunu gösteriyor.

Osmanlı Devleti'nin önemli bir sancağı olan Kayseri'nin tahrir kayıtları 600 yıl öncesine dek uzanıyor. Dolayısıyla 1500'lü yıllardan bu yana Koramaz Vadisi'ndeki tüm bu yerleşimlerde yaşayan nüfusu biliyoruz. 1830 yılından sonraki kayıtlar ise çok daha kapsamlı. O yıllarda Ağırnas, Dimitre, Vekse ve Isbıdın köylerinde temel eğitim veren okullar var. Çocukları için bundan fazlasını isteyen aileler ise onları Kayseri'ye ve İstanbul'a gönderiyor. Hem eğitim için gidenlerin şehirlerde kalmaları, hem de köylerin zengin eşrafının şehirlere göçmesi sonucu köyler

Koramaz Vadisi'nin birçok yerinde bulunan, "kama" adı verilen teraslarda meyve sebze yetiştiriliyor. Kamaların kış aylarında ise beyaz bir sessizlik hâkim (üstte). Tarihi yüzlerce yıl öncesine dayanan Vekse Köyü'nün sokakları halk mimarisinin birbirinden güzel örneklerini barındırıyor (altta).

boşalmaya başlıyor. Eski kayıtlar, 19. yüzyılda Kayseri'de yaşayan zengin Hıristiyanların köylerdeki eski evlerini, yazın geldikleri birer sayfiye evi olarak kullandıklarını belirtiyor.

Başka yerlere göç etmiş olsalar bile, bu köylerin eski sakinlerinin gönüllerinin hep burada olduğuna dair belgeler var. İstanbul'da yaşayan Vekseliler tarafından kurulan Vekse Yardım Derneği'nin 1890'lı yıllarda köyün sokaklarına kaldırım döşettiğini, çeşmeler yaptırdığını ve Koramaz Vadisi'nde, değirmenin yanında bulunan ve bugün de kullanılan taş köprüyü inşa ettirdiğini biliyoruz.

Ne yazık ki, bugün bu mahallelerin çoğunun nüfusu 1800'lü yıllardakinin yarısından bile daha az. Ufak bir kesim dışında kimse tarihi binyıllarla ölçülen bu yerleşimlerle ilgilenmiyor, eski yapılar kaderlerine terk ediliyor. Bu durum ne yazık ki insanın içini burkuyor. Tek avuntumuz yaptığımız çalışmayla bu yapıları haritalayarak ve fotoğraflayarak belgeliyor olmamız. Ardından Kayseri'nin bir başka vadisini keşfetmek üzere Koramaz'dan ayrılıyoruz... ●

Ek 6: Proje Kapsamında Çalışılması Planlanan Diğer Yapılar:

- Turan (Dimitre) kaya yerleşimleri
- Isbıdın (Bağpınar) kaya yerleşimleri
- Vekse kaya yerleşimleri
- Derevenk Vadisi kaya yerleşimleri
- Melikgazi, Küçükbürüngüz kaya kiliseleri
- Tavlusun sarnıç
- Mancusun, Yeşilyurt Mahallesi kaya yerleşimleri
- Kermelik Kalesi
- Develi, Ayvazhacı Köyü tepesi yeraltı yapıları
- Develi, Beşkardeş kaya kilisesi ve mezarları
- Develi, Menengi Çiftliği
- Develi, Dereşimli kaya yerleşimi
- Develi, Küçük Künye Ayıini ve Perili doğal mağaraları
- Yeşilhisar, Deneke Yeraltı Şehri
- Yeşilhisar, Gülbayır Köyü ve civar vadiler
- Yeşilhisar, Erdemli Köyü kaya yerleşimleri
- Yeşilhisar, Keşlik Köyü kaya yerleşimleri
- Yeşilhisar, Güzelöz beş kilise
- Yeşilhisar, Kaleköy kaya yerleşimleri
- İncesu, Yuvalı Köyü kaya yerleşimleri
- İncesu, Eski Küllü Köyü kaya yerleşimleri
- İncesu, Yemliha Köyü, Aksu (Biliğ) Bağları Mevkii kaya yerleşimleri
- İncesu, Yuvalı Köyü, Bostanlı Mevkii kaya yerleşimleri
- İncesu, Eski Yuvalı Köyü kaya yerleşimleri
- İncesu, Bayramhacı Köyü, taş ocakları
- İncesu, Eski Çevril Köyü kaya yerleşimleri
- İncesu, Akin Köyü kaya yerleşimleri
- Bayramhacı Köyü kaya yerleşimleri
- Bünyan, Kayabaşı kaya yerleşimleri
- Özvatan-Amarat Kasabası, Zırha Kalesi Yeraltı Şehri
- Sarız ilçesi mesire alanı mağarası
- Silahtar Köyü kaya oyma kale ve mağarası
- Yahyalı, Taşhan Köyü kaya mezarları